

Register op de Bijdrage n°. 4.

	pag.
Een terugblik.....	1
De fixeering van het vier vijfde.....	49
Productie en aanmunting van edele metalen.....	64
Coöperatie in Nederland.....	70
Loop der bevolking in Nederland.....	102
Kroniek der Statistiek.....	119

Het Koninklijk Statistisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, onder den naam van Directie of Secretarie te vermelden.

Een terugblik.

I. INLEIDING.

Er is volstrekt geen diepgaande kennis van de statistische publicatien der laatste halve eeuw benoodigd, om tot het inzicht te geraken, dat de wetenschap der statistiek vooral aan deze leemte onderhevig is, dat de gegevens, welke de arbeid van regeeringen en particulieren thans in zoo ruime mate te onzer beschikking stelt, zich in het algemeen over een veel te korte spanne tijds uitstrekken. Ook behoeft men niet eens bijzonder conscientieus in het maken van gevolgtrekkingen uit de bekende cijfers te zijn uitgevallen, om te weten, dat meestal het gemis van eenigzins oude opnemingen den voorzichtige een beletsel is, om langs statistischen weg eene oplossing der sociale en oeconomische vraagstukken te beproeven. Documenten te bezitten, welke in staat stellen den blik niet alleen over het heden, maar ook over een grijs verleden te laten weiden, en een vergelijking der bestaande toestanden met die van vóór eenige eeuwen in te stellen, is zeker op dit gebied een der zeldzaamste voorrechten. Tot die bevoorrechte gewesten, waar de sociale factoren zich niet alleen voor den allerlaatsten tijd onder cijfers laten brengen, behoort dat deel van ons koninkrijk, dat het voormalige graafschap Holland uitmaakte. Het behoort daartoe, sedert wij door de goede zorgen van het lid dezer Vereeniging, den hoogleeraar dr. R. Fruin in de welbekende „Informatie” van het jaar 1514 althans de voornaamste elementen voor eene statistiek van dat gewest uit het begin der regeering van keizer Karel V bezitten. Wel heeft men soms betwijfeld, of aan de „Informatie” zoo hooge beteekenis voor de wetenschap valt toe te kennen. Doch een vrij langdurig onderzoek heeft mij dien twijfel

doen verwerpen. Gaarne geef ik toe, dat de „Informatie” alleen dan de statistiek kan dienen, indien de opgaven die zij bevat, van elders gecontroleerd en aangevuld zijn geworden. Maar dat zij, indien zulks geschiedt, den statisticus niet te leur stelt, zullen, hoop ik, de volgende bladzijden overtuigend aantonen.

Men kent de aanleiding tot het houden der „Informatie.” De omslag der gewone jaarlijksche bede over de verschillende steden en dorpen vereischte in het begin der 16de eeuw wegens den ongelijken druk der vaste quotaas eene algemeene herziening. Die herziening moest — zoude zij inderdaad met de draagkracht der gemeenten behoorlijk rekening houden — op gelijkvormige statistische gegevens aangaande iedere stad of dorp berusten. Het verzamelen dier gegevens werd aan eene commissie opgedragen. Die commissie ontving eene instructie bevattende de lijst der vragen, die voor iedere gemeente beantwoord moesten worden. Daarmede gewapend reisde zij het graafschap rond, iedere verklaring met de grootste nauwgezetheid boekend. Deze optekening, die ons in haar geheel bewaard is gebleven, draagt den naam van „Informatie.” Hare samenstelling heeft in 't geheel iets minder dan een half jaar in beslag genomen. Immers de eerste zitting der commissie had plaats te Haarlem den 30sten Aug. 1514, de laatste te Dordrecht den 5^{den} Feb. 1515. Slechts een paar dorpen zijn daarna nog afzonderlijk gedagvaard, hetgeen de definitieve afsluiting van het rapport tot na 11 April 1515 heeft doen verschuiven. In welke volgorde de steden zijn bezocht, is uit de „Informatie” lichtelijk op te maken. Minder zekerheid hebben wij ten aanzien der dorpen. Dit weten wij, dat lang niet alle door een persoonlijk bezoek der commissie zijn vereerd. Dit zou reeds kunnen volgen uit de betrekkelijke kortheid van den tijd, die aan het samenstellen der „Informatie” ten koste is gelegd. Maar bovendien is er een tamelijk getal, van wie ons wordt medegedeeld, in welke naburige stad de wethouders door de commissie ondervraagd zijn geworden. Daar-entegen is onder al de dorpen niet meer dan één, nl. Noordwijk, waarvan het vaststaat, dat het door de commissie ter plaatse zelf in verhoor is genomen.¹ Ook 's Gravenhage zou hier te noemen zijn, indien ik niet gemeend had, die plaats wegens hare volkrijkheid en industriële beteekenis eens voor al onder de steden te moeten rangschikken. Ik vestig op dit verhoor der dorpen binnen de naburige steden daarom de aandacht, omdat het voor de waardeering der verstrekte opgaven niet onverschillig is te we-

¹ Zie Bijlage I.

ten, dat op een aantal plaatsen door de commissarissen geen kritiek uit persoonlijke aanschouwing geoeffend heeft kunnen worden.

Overigens is de volgorde, waarin de steden en dorpen voor de commissie zijn verschreven, geenszins die, welke zij in de ons bekende eindredactie der „Informatie” innemen. In die redactie zijn zij veeleer naar de groote onderafdeelingen van het gewest, nl. naar zeven „kwartieren” ingedeeld.¹ Doch ook onder de dorpen van éénzelfde kwartier is de volgorde geenszins willekeurig. Er is nl. een blijkbaar streven, om diegene, welke door hunne geographische ligging en ethnographische eigenaardigheden te samen behooren, ook zooveel mogelijk naast elkander te plaatsen. Zoo vinden wij bijvoorbeeld in het kwartier dat Amstelland, Waterland en Gooiland omvat, de dorpen niet maar door elkander geworpen, doch naar die drie onderafdeelingen gerangschikt. Dit stelde mij in staat, om overal, waar van het platte land sprake zal zijn, de ontleding in onderdeelen zooverre voort te zetten, dat wij niet zeven, maar zeventien districten² onderling zullen kunnen vergelijken, waardoor natuurlijk vrij wat scherper blik op de bijzondere plaatselijke gesteldheid wordt verkregen.

II. BINNEN EN BUITEN DE SCHILDTALEN.

Het is er verre vandaan, dat de „Informatie” van 1514 het geheele graafschap Holland omvat zoude hebben. Integendeel zij beperkte zich tot die steden en dorpen, die „onder de schildtalen” lagen, d. i. in de grafelijke beden te contribueeren plachten. Er waren er nog al, waarmede zulks niet het geval was. Tot dit bedevrije deel van het gewest, behoorde vooreerst de oostelijke zoom, waar men aan Utrecht, Gelderland, Brabant

¹ Vgl. de Zetting van 1518 (afgedrukt achter de Enquête van 1494). De 7 kwartieren zijn: I. Haarlem, Beverwijk met Kennemerland; II. Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Medemblik met Westfriesland en Kennemergevolg, waaronder ook de Noordhollandsche eilanden; III. Amsterdam, Monnikendam, Purmerend, Edam, Naarden, Weesp, Muiden met Amstelland, Waterland, Zeevang en Gooiland; IV. Leiden, Woerden, Oudewater met Rijnland; V. Delft, 's Gravenhage, Vlaardingen met Delfland; VI. Gouda, Schoonhoven, Gorcum, Heusden, Rotterdam, Schiedam met het land van Schoonhoven, het land van Arkel, het land van Heusden en Schieland; VII. Dordrecht en Geertruidenberg met „Zuid-Holland.”

² nl. 1. Kennemerland; 2. Westfriesland; 3. de Noordelijke eilanden; 4. Waterland; 5. Gooiland; 6. Amstelland; 7. Land van Woerden; 8. Rijnland; 9. Delfland; 10. Schieland; 11. Land van Schoonhoven; 12. Land van Arkel; 13. Land van Hensden; 14. Alblasserwaard; 15. Krimpenerwaard; 16. de Zuid-Hollandsche eilanden; 17. Moerkant (d. i. Langestraat).

paalde. ¹ In de tweede plaats het grootste deel van den Zuid-Hollandschen eilandengroep. ² Dan een aanzienlijk aantal dorpen, die door het geheele gewest verspreid lagen, en niet tot één bepaalden groep te brengen zijn. ^{3 4} Zevenbergen eindelijk was, wel is waar, rechtens gehouden om in de bede te contribueeren, maar werd 'wegens de groote kosten, die de bedijking met zich bracht, gedurende de eerste helft der 16de eeuw van dien onaangenamen plicht bij voortdoring vrijgesteld. ⁵ Feitelijk lag dus ook deze stad buiten de schildtalen. Al deze onderdeelen zijn ook in de „Informatie” niet begrepen.

Begrijpelijk is het, dat de Staten van Holland al deze exemptien met leede oogen zagen; begrijpelijk, dat zij de geprivilegieerde districten, hoe eer hoe liever bij dat gedeelte van hun gewest, dat wèl in de bede contribueerde, te annexeeeren trachtten. Reeds bij gelegenheid der vorige enquête, die van 1494, zag men hen een stap in die richting wagen. Toen werden namelijk een aantal gemeenten, ⁶ die onder den graaf van Egmond bedevrij beweerden te zitten, voor de commissarissen gedagvaard om, ongeacht dit beweeren, gefaxeed te worden. Dan, zij namen de vrijheid aan de uitnoodiging geen gehoor te geven. Beter slaagde in dit opzicht de commissie van 1514, wier verlangen bij den toenmaligen graaf van Egmond, tegen wiens bevel men immers opzag, steun vond. Ditmaal waagden diezelfde gemeenten geen verzet: zij beantwoordden de gestelde vragen en werden naar gelang van haar vermogen

¹ nl. I. IJselstein met de dorpen Benschop, Jaersveld, Polsbroek, Cabau, Sevender en Vliet; II. Het land van Vianen met de oostwaarts daarvan gelegen heerlijkheden Hontswijk, Everdingen en Golberdingen; III. Asperen, Heukelom, Leerdam met de dorpen Schoonrewoerd, Acquoy, Spijk en Noordeloos; IV. Woudrichem met het geheele land van Altona; V. Onzenoord op de grenzen van Brabant.

² nl. I. Albrantswaard, Roon, Pendrecht (op het tegenwoordige IJselmonde); II. Het land van Strijen; III. Heenvliet en Abbenbroek; IV. Geervliet met Putten; V. De heerlijkheid Voorne, bestaande uit: *a.* den Briel met Voorne, *b.* Goedereede met het eiland van dien naam; *c.* Overflakkee; *d.* Bommenée op Schouwen.

³ nl. 1. Terschelling; 2. Veenhuizen (tusschen Oude Niedorp en Sybekarspel); 3. Burg-horn (bij Schagen); 4. Egmond Binnen en Egmond op Zee; 5. Urk; 6. Emeloord op Schokland; 7. Rijnsburg; 8. Boskoop; 9. Korte Haarlem, Willensvliet, Broek, 't Land van Stein (alle 4 onder Gouda); 10. Koenekoop (onder Waddinxveen) en wellicht nog andere.

⁴ Zie de opgave der bedevrije heerlijkheden bij V. d. Goes, 7 Aug. 1544, 26/28 Febr. 1558, en Van der Houve, Handvestkroniek 1636 I, p. 62 vgg.

⁵ Zetting van 1518 (afgedrukt achter de Enquete van 1494). — V. d. Goes 27 Maart 1556, 5 Mei 1557, 5/7 Febr. 1558, 14/15 Juli 1559.

⁶ nl. Purmerend, Nek, Oudkerspel, Backom, Warmenhuizen, Haringkerspel, Petten, Huisduinen, Purmerland.

in de eerstvolgende zetting aangeslagen. Minder gelukkig was de commissie ten aanzien der overige geëximeerde plaatsen. Wel werden acht dezer laatsten ¹ voor haar forum gedagvaard, doch ten slotte slechts één ² van zijn bedevrijheid ontzet. Intusschen, eens geopperd, moest het denkbeeld noodwendig weder ter tafel komen. Aan de geschikte aanleiding daartoe zou het niet falen. Zij bood zich ongezocht in de zware lasten, die de Fransche en Geldersche oorlogen op de schouders der ingezetenen van het graafschap laadden. Hoe zouden de Staten op den duur de ongehoorde beden, welke de keizer van hen eischte, op kunnen brengen, tenzij hun vergund werd, naar rede en billijkheid, voor de verdediging van allen het geheele gewest aan te slaan? Reeds in 1527 deden zich in dien geest stemmen hooren, ³ maar eerst het wassen van den druk schonk de noodige energie, om aan de weerstrevende regeering haar onmisbare toestemming te ontwingen. ⁴ Voor het eerst in 1543 werd octrooi verkregen om zonder onderscheid van schildtalen alle gemeenten in de oorlogskosten te doen dragen. ⁵ Daartoe zou tweederlei ⁶ belasting worden geheven: in de steden, kloosters en kasteelen een impost op wijnen en bieren; ten platten lande een mergengeld. Niemand zoude van deze lasten exempt zijn: geestelijk noch wereldlijk, edel noch onedel. Doch niet langer dan drie jaren (1544—1546) zoude de uitzondering van kracht zijn. ⁷ Na affloop van dat tijdvak zouden de Staten nog slechts het gebied binnen de schildtalen belasten mogen. Een tijdelijke verlichting, geen hervorming wilde de regeering

Van 1547 tot 1551 zijn dan ook geen algemeene belastingen uitgeschreven. Doch van toen af deed de Fransche krijg, in laatstgenoemd jaar met vernieuwde woede uitgebarsten, de Staten op nieuw en met goed gevolg den strijd voor het beginsel der algemeene bedeplichtigheid hervatten. Wil men weten, welke belastingen het zijn, die sedert, zonder aanschouw te nemen op de schildtalen, zoowel daarbinnen als daarbuiten zijn geheven? In 1552 was het een haardstedegeld van 6 stuivers per schoorsteen; in

¹ Asperen, Heukelom, Noordeloos, Egmond aan Zee, Egmond Binnen, Rijnsburg, Boskoop, Hoogmade.

² Hoogmade.

³ V. d. Goes 13 Maart 1527.

⁴ Zie V. d. Goes 2, 19 Aug. 1543.

⁵ V. d. Goes 2, 19 Oct. 1543.

⁶ Volgens het oorspronkelijke plan zou de impost ook voor het platte land gegolden hebben, naderhand substitueerde men een mergengeld.

⁷ V. d. Goes 5, 6, 19, 26, 27 Maart 1544, 11 Aug. 1546, 8 Jan., 1 Maart 1547, 21 Aug. 1556. — Zie ook de acten van consent van 1543 (Rijksarchief).

1553 een tiende penning van land- en andere renten; in 1554 en vervolgens (evenals van 1544—1546) accijnsen in de steden, ten platten lande mergengelden.

De opbrengst der belastingen is en was een der beste bronnen voor statistische kennis. Ook voor de eerste helft der 16de eeuw zal dit waar blijken. Vandaar het belang, om steeds wèl te onderscheiden, of eene heffing, wier opbrengst bekend is, alleen binnen de schildtalen, dan wel voor het geheele graafschap heeft moeten gelden. Maar zelfs daarmede zijn wij niet geholpen. Want zoowel de uitdrukking: *het gebied binnen de schildtalen*, als de uitdrukking: *het geheele gewest*, hebben naar gelang der tijden meer dan één beteekenis.

Ten eerste: *het gebied binnen de schildtalen*. Tot 1546 wordt daarmede steeds bedoeld dat gebied, dat in de zetting van 1518 naar aanleiding der „Informatie” van 1514 was aangeslagen. Na 1546 wordt de uitdrukking dubbelzinnig, en wèl door de schuld der Staten van Holland. Deze, die hoogst ongaarne het bedevrije gebied, dat drie jaren lang in accijns en mergengeld gecontribueerd had, lieten glippen, bedachten de volgende kunstgreep om althans een gedeelte blijvend te behouden. Zij begonnen te onderscheiden tusschen landen, heerlijkheden, dorpen, die geheel en al buiten de schildtalen gelegen waren, en andere, die, hoewel tot nog toe niet in de schildtalen contribueerende, echter gelegen waren in plaatsen, die overigens onder de schildtalen ressorteerden. Al wat zich voor zijn bedevrijheid op een speciaal privilege beroepen kon, werd onder de eerste groep gebracht.¹ Zij daarentegen, die zonder eenigen titel slechts feitelijk exemptie genoten, werden onder de tweede rubriek begrepen.² 't Praktisch gevolg dezer onderscheiding zou dan zijn, dat de Staten de tweede groep zouden mogen belasten, ook al moest de contributie zich tot het gebied der schildtalen beperken.³ Deze theorie, die nu eens gehandhaafd, dan weder prijs gegeven werd,⁴ maakt, dat na 1546 met het *gebied binnen de schildtalen* soms bedoeld kan zijn: het gebied der „Informatie” van 1514, en dan weder datzelfde gebied, vermeerderd met die gemeenten, die men met omkeering der leer van het bezit en van den bewijslast onder de schildtalen te betrekken zocht.

¹ Bijv. het land van Altona, IJselstein etc.

² 't Land van Stein, Korte Haarlem, Willensvliet, Sevender, Cabau, Broek (onder Gouda); Veenhuizen, Burghorn (in Westfriesland); Koenekoop (onder Waddinxveen); de Uiterwaarden in „Zuid-Holland” en Delfland.

³ V. d. Goes 20 Mei, 19 Sept., 10 Dec. 1545; 1 Maart 1547; 26—28 Febr. 1558.

⁴ V. d. Goes 13 Febr., 2 Maart 1550.

Zoo beteekent ook de uitdrukking *het geheele gewest* iets anders vóór, iets anders sedert 1553. En wel ten gevolge eener keizerlijke beslissing. De zaak is deze. Toen van 1544—1546 impost en mergengeld over het geheele graafschap werden geheven, contribueerden ook de heerlijkheden Putten en Voorne,¹ waarvan de laatste niet alleen het eiland van dien naam, maar bovendien Goeree, Overflakkee en Bommenée op Schouwen omvatte. Sedert 2 Juni 1553 kon van zulk een samengaan geen sprake meer zijn, daar het keizerlijk octrooi van 1551 bepaalde, dat Voorne van af dien datum geheel op zich zelf zoude contribueeren, en wel altijd een zes-entwintigmaal kleinere som dan Holland.² In het haardstedegeld van 1552, dat over het geheele gewest werd omgeslagen, heeft Voorne dus waarschijnlijk nog gegolden. Maar zeker is het, dat de beide heerlijkheden in 1554 en volgende jaren niet meer aangeslagen werden in den impost op wijn en bier, die toch even goed binnen als buiten de schildtalen werd geheven.³ Waar dus vóór 1553 van *het geheele gewest* gesproken wordt, zijn Voorne en Putten wèl, na 1553 niet meer mede bedoeld.

Wellicht baart het verwondering, dat de Staten van Holland het octrooi van 1551, dat toch evenzeer in het nadeel hunner kas, als voordeelig voor den keizer mocht heeten, voetstoots en zonder enig protest hebben laten tot stand komen. Doch dan bedenke men, dat dit octrooi verleend werd onder het tijdvak van 1546 tot 1552, toen van algemeene heffingen over 't gansche gewest geen sprake was. De onoplettendheid, waarvan Hollands staatslieden toenmaals blijk gaven, laat zich dus zeer wel verklaren, even goed trouwens als de poging, in 1558 door hen gewaagd, om met terzijdestelling van het octrooi Voorne weder onder die omslagen te betrekken, waarin ook de overige bedevrije heerlijkheden werden aangeslagen.⁴ Een poging, die niet met het gewenschte gevolg bekroond werd⁵ blijkens de rechtsvraag, eerlang door die van Heenvliet opgeworpen, of zij nl. met Voorne dan wel met Holland te contribueeren hadden.⁶

¹ V. d. Goes 27 Feb., 9, 13 Apr. 1545. Zie ook V. d. Goes 18 Aug. 1553.

² Enquete v. 1494, p. 277, 313 vg.

³ V. d. Goes 29 Dec. 1553, 13 Dec. 1555, 18 Jan., 27 Mrt. 1556, 16 April 1557. De aanslag had nl. wel plaats in de bedevrije steden IJselstein, Heukelom, Asperen, Leerdam, Woudrichem; doch niet te Brielle, Goederede, Geervliet. De ontstentenis ter laatstgenoemder plaatse bewijst, dat ook Putten een soortgelijk octrooi als Voorne verkregen moet hebben.

⁴ V. d. Goes 26—28 Feb. 1558.

⁵ V. d. Goes 2, 4 April 1558.

⁶ V. d. Goes 14/15 Juli, 6/7 Sept., 16/19 Sept. 1559.

Eene laatste verandering, waarop wij te letten hebben, eene verandering, die zoowel het gebied binnen de schildtalen als het geheele gewest betreft, dagteekent van 1556. In dat jaar nl. stelde Filips II vooreerst die gemeenten, die ook vóór 1514 bedevrij onder den graaf van Egmond gezeten hadden¹ op nieuw buiten de schildtalen.² Maar tegelijkertijd ontvingen behalve deze nog een aantal andere districten³ ter wille hunner machtige heeren, de graven van Egmont, Buren en Hoorne, vrijdom zelfs van die beden, die over het geheele gewest geheven werden.⁴ Gelijk het gebied binnen de schildtalen door de eerste beschikking, zoo werd door de tweede *het geheele gewest* alweder met een aanzienlijk aantal mergens verminderd.

III. DE OPPERVLAKTE.

Onder de gegevens, waarnaar de commissarissen overal met de meeste belangstelling informeerden, neemt het onderzoek naar de oppervlakte een voorname plaats in. Van de meeste gemeenten vinden wij dan ook het aantal mergens, dat zij besloegen, in de „Informatie” geboekstaafd. Verdienen die opgaven vertrouwen? Allereerst moet de vraag beantwoord: voorondersteld, dat men naar waarheid wilde deposeeren, waren de gemeentebesturen daartoe in de mogelijkheid? Waren voor deze wetenschap de vereischte bronnen voorhanden? Het antwoord moet ongetwijfeld bevestigend zijn. Schier overal toch werden allerlei lasten: sluisgelden, molengelden, dijkagegelden en dergelijke mergens-mergensgelijk omgeslagen en was dus voor de besturen kennis van de oppervlakte een onmisbaar vereischte. Het spreekt van zelf, dat eene zaak, wier juiste wetenschap voor allen, regeerders en geregeerden, van zoo bijzonder belang was, niet maar eenvoudig aan het geheugen werd overgelaten. Het aantal mergens was dus geboekt, en kon desverkiezende worden nageslagen. Zoo zien wij dan ook die van Schaardam de leden der commissie naar Beetsch verwijzen, waar de voor beide dorpen gemeenschappelijke „landbrief” bewaard werd. In gelijken zin spreken de Sparendammers van hun „verklaring”, die onder

¹ Purmerend, Oudkerspel etc. Zie p. 4 noot 6.

² Zie de aanleiding daartoe bij V. d. Goes 18/19 Feb. 1529, 29 Nov. 1530, 25 Jan. 1536, 3, 4, 5 Juli 1537, 29 Jan. 1552, 12 Sept., 3 Oct. 1553, 22, 30 Mrt., 5, 18 Apr. 1555.

³ nl. Egmond-binnen, Egmond op Zee, het land van IJselstein, dat van Leerdam, dat van Altona en Wijk onder Heusden.

⁴ Van der Goes.

Willem Bolle te Haarlem berustte. Diezelfde Bolle had ook de „verklaring” van Haarlemmerleede onder zich. Te Alkmaar waren de commissarissen met zoodanige verwijzing niet tevreden; zij lieten zich de „verklaring” voorleggen en namen zelf de gewenschte cijfers er uit over. Te Hem in Westfriesland deelen de deposanten mede, dat hun kennis van het grondbezit uitsluitend aan het „boek van de mergentalen” ontleend was. Blijkbaar wordt met „landbrief”, „verklaring” en „boek van de mergentalen” steeds hetzelfde document bedoeld en is dit document (voor zoover de opgaven niet fictief zijn), ook daar, waar het niet genoemd wordt, als bron der opgaven betreffende oppervlakte en grondbezit te vooronderstellen.

Het is echter niet genoeg, dat de opgaven nauwkeurig konden zijn. De vraag is: *waren* zij het inderdaad? Bestaat er geen gegronde vrees voor fraude bij de gemeentebesturen, wier belang immers medebracht hun ambacht eer te klein dan te groot aan te geven? Dat inderdaad hier en daar fraude gepleegd is, lijdt geen twijfel. In de „Informatie” zelf vinden wij zesmalen van zoodanig bedrog aanteekening gehouden. Drie dorpen¹ zijn later van ’t moedwillig verkleinen hunner mergentalen, drie andere² van ’t verzwijgen hunner esclaven overtuigd geworden. Het staat intusschen bij mij vast, dat de cijfers der „Informatie”, wat de oppervlakte betreft, eene groote mate van vertrouwen verdienen. En wel op de navolgende gronden.

1°. In de eerste plaats is het zeer onwaarschijnlijk, dat verschillende klassen van deposanten, geheel onafhankelijk van elkander over dezelfde zaak gehoord, bij het liegen juist dezelfde maat in acht genomen zouden hebben. Nu treft het, dat, waar wij verschillende depositiën met elkander vergelijken kunnen, in den regel overeenstemming bestaat. Dit is bijv. het geval met de Gorcumsche dorpen, wier mergentalen wij vooreerst uit den mond der wethouders van Gorcum en ten tweede uit de declaratiën dier dorpen ieder afzonderlijk kennen.³ Dit doet zich eveneens voor bij de dorpen (helaas slechts 21 in getal), wier oppervlakte wij zoowel uit de depositiën van 1514, als uit diegene kennen, welke bij gelegenheid der vorige „Enqueste”, die van 1494, verstrekt zijn.⁴ In beide gevallen is het verschil onbeduidend.

¹ 's Heeraartsberg, Alblasterdam, Barendrecht.

² Naaldwijk, Soeterwoude, Heer Oudlandsambacht.

³ Zie Bijlage II.

⁴ Zie Bijl. III.

2°. Voor de ambachten van Rijnland bezitten wij, wat de oppervlakte betreft, volkomen authentieke gegevens in de rekeningen van dat waterschap over 1539, rekeningen, op het Rijksarchief aanwezig, en mij door de hulpvaardigheid van den heer Hingman onder het oog gekomen. Deze rekeningen stellen ons in staat, voor een groot aantal dorpen, te samen ongeveer 1/5 van het geheele gebied der „Informatie” uitmakende, de medegedeelde cijfers aan de werkelijkheid te toetsen. En wat leert nu de vergelijking? Niet minder dan 18 dorpen¹ staan in de rekeningen juist op hetzelfde aantal mergen, als hetwelk zij voor commissarissen verklaard hadden. Zes anderen² zouden zelfs, naar de rekeningen te oordeelen, in 1514 een te groot aantal mergen hebben opgegeven. Slechts een zestal heeft een te klein getal mergen voorgewend.³ En zelfs onder deze is de tekortkoming alleen bij Alkemade aanmerkelijk, welk dorp, gevraagd naar de grootte van Alkemade, Rijnsaterwoude en Leimuideren zich vergenoegde met zijn eigen mergentalen, als waren zij die van het drietal, op te geven. De totaal-uitkomst is, dat op een uitgestrektheid van $\pm 48,000$ mergens in geen geval meer dan 2,000 verduisterd zijn.⁴

Dan, niet overal bestaat zoo schoone overeenstemming tusschen de werkelijke grootte en de gedeclareerde. Zoo hebben bijv. de gemeenten onder Egmond⁵ in 1514 niet meer dan 3,127 mergens aangebracht, hoewel zij⁶ in werkelijkheid 5,272 mergens besloegen.⁷ Zoo weten wij bij toeval, dat Meeda (onder Geertruidenberg) 364 mergens uitbracht,⁸ ofschoon in de „Informatie” slechts van 300 sprake is. Niet altijd zal fraude de oorzaak

¹ nl. Aalsmeer, Voorhout, Lisse, Warmond, Valkenburg, Naaldwijk, Wassenaar (met Zuidwijk), Voorschoten, Leiderdorp, Zoeterwoude, Zegwaard, Zoetermeer, Hazerswoude, Alphen, Koudekerk, Esselikerwoude (= Heer Jakobswoude), Aire, Hoogmade.

² Hillegom, Noordwijk (met Noordwijkerhout), Oudshoorn (met Aarlanderveen), Zevenhoven, Noorden, Rietwijk (met Niewerkerk). — Het verschil verklaart zich ten deele door afslag van de meeren tusschen 1514 en 1539, ten deele wellicht daardoor, dat deze ambachten niet in hun geheel tot het waterschap behoorden.

³ Parochie van Haarlem, Sassenheim, Oostgeest, Benthuizen, Boskoop, Alkemade (met Leimuideren en Rijnsaterwoude).

⁴ Zie Bijlage IV. — Ook de opgave van Wijk onder Heusden is correct (V. d. Goes 17 Oct. 1556).

⁵ Purmerend, Oud-Kerspel, Warmenhuizen, Haringkerspel, Backom, Purmerland, Nek.

⁶ de vorigen met Huisduinen.

⁷ V. d. Goes 29 Sept. 1556.

⁸ V. d. Goes 5 Mei 1557. — Zie ook nog over Henkelom: V. d. Goes 14/15 Juli 1559, benevens over zekere landen bij Weesp: V. d. Goes 19 Aug. '57, 30 Dec. '59.

geweest zijn van die te kleine opgaven. Gebrekkige meting heeft daaraan ongetwijfeld haar deel gehad. Opdam en Hensbroek bijv. declareeren constant, zoowel in 1494 als in 1514: 800 mergens. De waarschijnlijkheid van bedrog is hier dus zeer gering. Toch leerde eene hermeting in 1535, dat het aantal mergens niet minder dan 1288 had moeten luiden!¹

Dit wat de betrouwbaarheid der opgaven betreft. Letten wij thans op de volledigheid. Van de dorpen zijn er slechts 14, waarvan de oppervlakte ons onbekend is.² De oorzaak daarvan is soms het gebruik eener afwijkende vlaktemaat, soms ontstentenis van mergens-mergensgelijke omslagen, soms nog andere. Van de steden zijn er niet minder dan 13, die nagelaten hebben, den omvang van den ban hunner „vrijheid” mede te deelen.³ Het tekort, dat door deze leemten ontstaan is, moet in elk geval meerdere duizenden mergens bedragen hebben.

Om al deze redenen kan het totaal aantal mergens onder de schildtalen, dat wij uit de „Informatie” hebben afgeleid,⁴ nl. 227,122 alleen den dienst van een minimumcijfer bewijzen. Maar dan toch van een minimumcijfer, dat niet buiten alle verhouding van de werkelijkheid zal hebben afgeweken. Staan wij bij dat cijfer een oogenblik stil. Het omvat alle landerijen binnen de schildtalen gelegen, onverschillig of zij wereldlijk of geestelijk, edel of onedel, poorter of dorper toebehoorden. Want van de polderlasten was geen dezer vrijgesteld. Maar nog een andere vraag eischt onze aandacht. Welke soort van gronden is in dit cijfer der mergentalen begrepen? Hebben wij met de bruto- of met de netto-oppervlakte hier te doen? Hier valt te onderscheiden. Wat duinen en heiden betreft — gesteld al dat zij opgemeten waren — blijkt meer dan eens dat zij niet medegerekend zijn.⁵ Wel is waar, beweerden Backom en Wassenaar, dat hun mergentalen ook duinen omvatten; maar het ligt voor de hand, dat hier gronden bedoeld worden, waarvoor de eigenaars nog steeds aangeslagen waren gebleven, ofschoon zij reeds sedert lang door het duinzand overstoven waren. Zoo bleven ook de uitgeveende plassen contribuabel,⁶ en deze met

¹ De Vries. Verhand. der Koninkl. Acad. v. Wetensch. Afd. Letterk. X, p. 152.

² Koedijk, Huisduinen, Vlieland, Lantsmeer, Zonderdorp, Broek in Waterland, Huizen, Laren, Blaricum, Bussum, Ruiven, Zwaluwe, Waspik, Capelle.

³ Haarlem, Hoorn, Enkhuizen, Naarden, Amsterdam, Oudewater, Leiden, Gouda, Delft, Schoonhoven, Rotterdam, Schiedam, Dordrecht.

⁴ Zie Bijlage V.

⁵ Informatie p. 31, 42, 60, 167, 605; 228, 230, 231, 233, 234.

⁶ Informatie p. 303, 309, 371. (In de rekeningen van Rijnland over 1539 worden wel de door de meeren afgeslagen, doch niet de uitgeveende gronden in mindering gebracht).

meer recht, daar de eigenaars zich wegens dit vergaan op geen nooddwang konden beroepen, en bovendien gehouden waren ze terstond weder toe te maken.¹ Dan, verstovene en verdolven landen uitgezonderd, zal men over het algemeen wel mogen aannemen, dat woeste gronden, poelen, plassen, vaarten in geenerlei polderlasten contribueerden; dat bijgevolg de opgaven der „Informatie” alleen op de landen onder cultuur betrekking hebben. Daar, waar een deel der mergentalen als verdolven, uitgedijkt, verstoven of hoe dan ook verloren vermeld staat, heb ik derhalve steeds de vrijheid genomen, om deze van het totaal af te trekken, ten einde, indien mogelijk, tot een juiste kennis der netto-oppervlakte te geraken.

De „Informatie” is gelukkigerwijze niet de eenige bron, waaruit de oppervlakte in de eerste helft der 16de eeuw kan worden afgeleid. De mergengelden, die van 1544 af bijna onafgebroken, nu eens over het geheele gewest, dan weder alleen binnen de schildtalen geheven werden,² leveren ons nog vrij wat nauwkeuriger gegevens. Van welke beginselen werd bij de heffing dier mergengelden uitgegaan? Oogenschijnlijk van geheel dezelfde, als wij zoo even bij de polderlasten opmerkten. Alleen de netto-oppervlakte werd belast. Want hoe zoude het anders mogelijk zijn geweest, van iederen mergen evenveel te eischen zonder op de kwaliteit van den bodem eenigzins aanschouw te nemen?³ Zelfs indien men alleen den gecultiveerden bodem belastte, moet de ongelijkheid, in deze schijnbare gelijkstelling gelegen, op een aantal plaatsen schreeuwend genoeg geweest zijn. Maar ondragelijk zoude zij zijn geworden, indien men op deze wijze ook duinen en wildernissen hadde aangeslagen.⁴ Maar indien alleen de netto-oppervlakte getroffen werd, deze werd het dan ook in hare volle uitgestrektheid. Of de grond aan geestelijk of wereldlijk, edel of onedel, poorter of dorper toebehoorde, daarop werd bij deze heffingen in 't geheel geen acht geslagen.⁵

Hoevele mergens gecultiveerden bodem worden alsnu door de opbrengst der mergengelden aangewezen?

¹ V. d. Goes 2/10 Oct. 1526; 28 Feb./1 Mrt. 1527.

² Zie Bijl. VI.

³ Zie v. d. Goes 24 Sept. 1555. — Eerst in 1557 begon men de daarin gelegene hardheid, ja onbillijkheid te temperen, door hier en daar de mergentalen te „vrouwen”, d. i. 2, 3 of 4 mergens van slechte kwaliteit voor 1 te rekenen. (V. d. Goes 30 Nov. 1555, 5 Mei, 28 Juli 1557).

⁴ Iets anders was het bij het heffen van den 10den penning der landrente. Hierin contribueerden duinen en wildernissen ongetwijfeld — doch naar hunne waarde, wat derhalve niets aanstootelijks had (V. d. Goes 6/7 Mrt. 1553.)

⁵ V. d. Goes 1 Mrt. 1547, 21 Mrt. 1549, 11 Juli 1553, 21 Mrt. 1554.

In 1544 werd over het geheele graafschap een mergengeld van 2¹/₄ stuiver uitgeschreven. De opbrengst bedroeg in Jan. 1545 f 28,865, doch had toen buiten de schildtalen nog bijna geen voortgang gehad.¹ De 256,600 mergens, door genoemde som vertegenwoordigd, kan men dus veilig als de oppervlakte van 't gebied binnen de schildtalen beschouwen.

Schijnbaar afwijkende resultaten geven de mergengelden van 1547 en 1549, die alleen binnen de schildtalen geheven zijn. Het eerstgenoemde à 1¹/₂ stuiver bracht ± f 20,000,² het andere à 2 stuivers f 26,500 op.³ Dit wijst op ± 266,000 of 265,000 mergens. Dan daaronder zijn in 1549 zeker, in 1547 waarschijnlijk, 10,000 mergens begrepen, die eigenlijk niet onder de schildtalen behoorden, maar door eene sophistische wetsduiding daaronder getrokken waren.⁴ In plaats van verschil is hier prachtige overeenstemming. Het oorspronkelijke gebied onder de schildtalen, het gebied der „Informatie”, besloeg derhalve ± 255,000 mergens, zoodat de som van 227,000, die wij uit dat document zelf afleidde, 11% beneden de waarheid is gebleven.

Men werpe mij nu niet tegen, dat in de jaren 1556, 1557 en 1558 de omslag van 3¹/₂ stuiver per mergen onder de schildtalen gecommuteerd werd in een som van f 41,847, waaruit eene contribueerende oppervlakte van slechts 239,000 mergens voort zoude vloeien. Want het tekort wordt daardoor opgehelderd, dat bij die commutatie de landen, die Edelen, kloosters en poorters zelf gebruikten, nu voor het eerst van mergengeld vrij gesteld werden.⁵

Wat het gebied buiten de schildtalen betreft, bezitten wij in de eerste plaats het resultaat eener optelling door den Advocaat van den Lande en de Ontvangers in 1544 ondernomen. Volgens deze, die echter niet volledig was,⁶ besloeg dat gebied niet minder dan 45,500 mergens.^{7 8}

¹ V. d. Goes 18/22 Jan. 1545.

² V. d. Goes 14 Dec. 1547.

³ V. d. Goes 21 Mrt., 17 Sept. 1549, 13 Feb. 1550.

⁴ V. d. Goes 13 Feb., 2 Mrt. 1550. — Zie boven p. 6.

⁵ V. d. Goes 13 Dec. 1555, 14 April, 3 Mei 1557, 13 Sept. 1558.

⁶ O. a. ontbraken Ter Schelling, Urk en Emeloord op Schokland. (V. d. Goes 7 Aug. 1544.)

⁷ V. d. Goes 20, 21, 24 Mei, 23 Juli 1544.

⁸ Zie hier wat mij van de grootte der afzonderlijke heerlijkheden enz. buiten de schildtalen bekend is geworden. De beide Egmonden, Asperen, Heukelom, Rijnsburg, en Boskoop beslaan 3,531 mergens (Informatie). De heerlijkheid Voorne volgens de Enquete van 1565: 13,500 mergens (Zie Bijl. VII). De heerlijkheden der graven van Buren, Egmond en Hoorne: 12,434 mergens (Zie Bijl. VIII). Zevenbergen: 2,335 mergens (V. d. Goes 14/15 Juli 1559). Ter Schelling: 821 (V. d. Goes 28 Juli 1557. Zie aldaar ook over de „Wilde Veenen”). Reeds deze incomplete lijst brengt ons tot een totaal van ruim 32,000 mergens.

Daarentegen tellen de Edelen in 1555 niet meer dan 34,000 mergens buiten de schildtalen. ¹ Daaraan ontbreken echter de heerlijkheden Voorne en Putten. ² Daar nu de eerste heerlijkheid alleen reeds 13,500 mergens besloeg, ³ moet naar deze becijfering het geheele gebied buiten de schildtalen minstens 47,000 mergens bedragen hebben.

Eene derde opgave is van 1558. In deze zijn Voorne en Putten denkelijk wèl inbegrepen, daar de Staten, toen zij de berekening maakten, het octrooi dier beide heerlijkheden niet erkenden. Daarentegen ontbreken niet minder dan 12,434 mergens, samen uitmakende de kort te voren vrijgestelde heerlijkheden van Egmont, Buren en Hoorne. ⁴ Indien dus bij deze gelegenheid de som der mergens buiten de schildtalen op 40,500 wordt aangegeven, ⁵ dan is het ware totaal 53,000 geweest. Dit cijfer, het eenige der drie, dat van geen onvolledigheid blijkt geeft, moet ongetwijfeld ten grondslag gelegd worden, waar men de oppervlakte van dat deel van het gewest, dat in de schildtalen niet was aangeslagen, in rekening brengen wil.

Lagen er binnen de schildtalen 255,000, daarbuiten 53,000 mergens, dan moet de geheele netto-oppervlakte van het gewest 308,000 mergens bedragen hebben. Stemt dit overeen met hetgene ons die mergengelden leeren, die over het geheele graafschap zijn geheven? Van een viertal van dezen kennen wij de opbrengst. Intusschen, de moeielijkheden, aan de inning buiten de schildtalen verbonden, ⁶ zijn oorzaak, dat de cijfers, die wij voor de oppervlakte hieruit af kunnen leiden, meestal niet weinig beneden de werkelijkheid blijven. Van het mergengeld van 1544 schreef ik zoeven reeds, dat het buiten de schildtalen nagenoeg geen voortgang had, zoodat

¹ V. d. Goes 15 Nov. 1555.

² Men zoude het verschil ook kunnen verklaren door aan te nemen, dat de Edelen, toen zij hunne optelling verrichtten, de 10,000 mergens in mindering brachten, die de Staten, wanneer het hun convenieerde, door wetsduiding onder de schildtalen trokken. De mogelijkheid dezer verklaring vervalt, wanneer men het geheele voorstel der Edelen overweegt. Wat wilden zij? Tweederlei belasting: een omslag over de schildtalen voor hen, die in de zetting waren aangeslagen, — een mergengeld voor de overigen. Onder die overigen zijn dus ook de bedoelde 10,000 mergen begrepen, daar de dorpen, waaronder zij behoorden, niet op de zetting aangeslagen waren, en de bedoeling toch wel niet geweest kan zijn, hen van beide belastingen vrij te stellen.

³ Zie Bijlage VII.

⁴ Zie Bijlage VIII.

⁵ V. d. Goes 24 Mrt. 1558.

⁶ V. d. Goes, passim.

het hier gerust buiten beschouwing blijven kan. Aangaande dat van 1547 vind ik een soortgelijke, schoon minder sterk gekleurde mededeeling. ¹ Ook in 1555 kwamen uit hoofde van gelijken onwil en bovendien door den velen tegenspoed, dien de landbouwer ondervonden had, vele kwade posten voor. ² Alleen het cijfer van 1554 schijnt dus betrouwbaar, mits het nog met de oppervlakte van Voorne en Putten vermeerderd worde.

De drie laatstgenoemde mergengelden wijzen op eene oppervlakte:

dat van 1546 op eene van 274,390 mergens. ³

" " 1555 " " " 280,000 " ⁴

" " 1554 " " " 295,600 " ⁵

Vermeerderd met de 13,500 mergens van Voorne, wordt dit laatste cijfer 309,100 mergens, waaraan dan nog de heerlijkheid Putten ontbreekt, om 't graafschap vol te maken. Door voor 't gebied binnen de schildtalen 255,000, en voor het overige gedeelte 53,000 mergens aan te nemen, waren wij dus niet verre van de waarheid. Tevens blijkt ons nu, dat het gebied, waarover de „Informatie” heeft geloopt $\pm 5/6$ van 't geheele graafschap uitmaakte.

De tegenwoordige oppervlakte der beide provinciën Noord- en Zuid-Holland, bedraagt volgens het Landbouwverslag over 1883, na aftrek van woeste gronden, wateren, dijken, wegen en onbelaste gronden 453,000 hectaren. ⁶ Wil men nu de oppervlakte van 1514 met dit cijfer vergelijken, zoo trekke men van eerstgenoemde eerst $\pm 23,000$ mergens af, als uitmakende die gedeelten van het graafschap, die thans tot andere provinciën zijn overgebracht. ⁷ Na die bewerking blijven over $308,000 - 23,000 = 275,000$

¹ V. d. Goes 15 Mrt., 17 Apr. 1547.

² V. d. Goes 24 Sept. 1555, 8 Juli, 11 Dec. 1556.

³ V. d. Goes 4—8 Feb. 1547.

⁴ V. d. Goes 26 Sept. 1555.

V. d. Goes 31 Mrt. 1555. — De la Court, die hier uit een zelfstandige, mij onbekende, bron put, geeft 300,000 à 301,000 mergens (Interest v. Holland 1662, p. 4 vg. Aanwijzing 1669, p. 23).

⁶ De juistheid van dit cijfer blijke uit de volgende becijfering. Volgens de zeer nauwkeurige kadastrale uitkomsten van 1833 was toenmaals de netto-oppervlakte 410,000 hektaren.

Volgens den heer L. C. van Kerkwijk. Les travaux publics 1878, p. 159—161, zijn van 1833—1876 $\pm 51,000$ hektaren aangewonnen.

Dit maakt te samen in 1876 $\pm 461,000$ hektaren. Het Landbouwverslag is dus in elk geval niet ver van de waarheid.

⁷ nl. het land van IJselstein: ± 3000 mergens; het land van Altona 5,886 mergens (zie voor beiden: Bijlage VIII); Zevenbergen: 2,335 (v. d. Goes 14/15 Juli 1559); land van Heusden: 8,201; Moerkant: 2,435 (Zie voor beiden de Informatie v. 1514); Bommenée: 772 (Zie Bijl. VII). Maakt samen $\pm 23,000$ mergens.

mergens. Nemen wij nu 1 mergen = 0,9 hectare, ¹ dan blijkt, dat door droogmaking, bedijking en ontginning de gecultiveerde bodem binnen de grenzen der beide provinciën Holland sedert den aanvang der 16de eeuw van 248,000 tot 453,000 hektaren, dus in ruim drie eeuwen met ± 80% toegenomen is. ²

IV. BEVOLKING.

Niet minder dan de kennis der oppervlakte boeit ons het onderzoek naar de bevolking in 1514. Jammer maar dat de gegevens, die de „Informatie” ons aanbiedt, in meer dan één opzicht onvolledig zijn. Vooreerst geldt de telling alleen den derden stand. Ten tweede leert zij ons niet het aantal inwoners, maar slechts het aantal communicanten. Beide leemten zijn thans onherstelbaar, maar alleen de eerste staat de vergelijking met het heden in den weg. Immers, daar — zooals mij door bevoegde beoordeelaars ³ welwillend verzekerd werd — de 1^e Heilige Communie in het begin der 16^e eeuw wel op denzelfden leeftijd als tegenwoordig zal hebben plaats gehad, d. w. z. tusschen het voltooide 11e en het voltooide 12e jaar, bestaat er geen enkel beletsel om het aantal communicanten van 1514 met de laatste volkstelling (1879) te vergelijken, indien wij slechts bij deze de kinderen beneden 11 à 12 jaren buiten rekening laten.

Het aantal communicanten, binnen de schildtalen, bedroeg volgens de

¹ Er waren mergens van 0.85, 0.88 en van 0.94 H. A.

² Volgens de Algemeene Statistiek I. p. 61, bedroeg de landaanwinst in de beide provinciën door

bedijkingen in Noord-Holland tot 1864:	29,251 hektaren.
„ „ Zuid-Holland tot 1850: .	68,107 „
droogmakerijen tot 1864:	81,906 „
Totaal	179,264 hektaren.

In deze tabel ontbreken de aanwinsten sedert 1850 en 1864. Daarentegen sluit het totaalcijfer als een teveel de landaanwinst van vóór 1514 in. Een teveel ligt ook daarin, dat onder de droogmakerijen een belangrijke uitgestrektheid voorkomt, die sedert 1514 eerst door het water veroverd en naderhand op dat water heroverd is, en dus eigenlijk bij de vergelijking tusschen nu en toen niet als winst in rekening gebracht mag worden.

Doch zelfs in het ongunstigste geval zal men wel mogen stellen, dat in dat totaalcijfer van 179,000 hektaren een werkelijke vergrooting met 150,000 hektaren steekt. Neemt men nu in aanmerking, dat de tabel der Algem. Statistiek op volledigheid volstrekt geen aanspraak maakt, dan ligt er niets ongerijms in de voorstelling van den tekst, alsof het juiste cijfer der vermeerdering ± 200,000 hektaren bedragen zou hebben.

³ Prof. Dr. J. G. R. Acquoy, Dr. Th. Borret.

„Informatie” ± 169,000, ¹ een zevental dorpen, waarvoor de opgaven gemist worden, ² niet gerekend. Welke waarde mag aan dit cijfer worden toegekend? Om de betrouwbaarheid der opgaven te beoordeelen, behoeft men slechts te weten, dat zij verstrekt zijn door de pastoors, die uit het beloop van het „hoogtijdgeld,” de „offerande,” de „oblaten,” die zij van de gemeentenaren bij gelegenheid der communie beurden, het aantal hunner communicanten vrij nauwkeurig konden berekenen. ³ Mogelijk blijft het, dat zekere pressie op hen is uitgeoefend, om hunne cijfers te verkleinen. Persoonlijk belang hadden zij echter noch tot zoodanig verkleinen, noch ook tot het vergrooten hunner opgaven. Alles pleit dus voor de betrouwbaarheid.

Maar gelukkig is ook hier contrôle niet onmogelijk. Evenwijdig met de opgave der communicanten loopt in de „Informatie” eene andere, betreffende het aantal haardsteden (woningen), dat niet, zooals het eerstgenoemde, uit den mond der priesters, maar uit dien der gemeentebesturen opgeteekend werd. Nu weten wij dat in het algemeen op ieder huis — al naar de plaatselijke gesteldheid — 3 of 4 communicanten kwamen. ⁴ Het totaal aantal woningen onder de schildtalen bedraagt 45,857. ⁵ Dus komen op iedere woning 3,7 communicanten, de verhouding, die naar het bovenstaande verwacht kon worden. Daaruit volgt, dat de beide reeksen van gegevens elkanders geloofwaardigheid in het algemeen bevestigen.

In de tweede plaats kunnen wij onze cijfers met de „Enqueste” van 1494 vergelijken. Deze „Enqueste” zwijgt over het aantal communicanten, maar geeft het aantal haardsteden voor de beide jaren 1477 (Karel de Stoute gest.) en 1494. Aangaande vele gemeenten ontbreken de opgaven. Rekenen wij alleen die, wier haardsteden zoowel voor 1477 als voor 1494 en voor 1514 bekend zijn, dan vinden wij: ⁶

in 1477	35,112 huizen
„ 1494	28,090 „
„ 1514	31,869 „

¹ Zie Bijlage IX.

² Backom, Zonderdorp, Nieuwveen (onder 's Gravenhage), Vlaardingerambacht, Bonrepas, Liesveld met half de Nieupoort, Aalburg.

³ Informatie p. 13, 20, 48, 62, 130, 192, 195, 200, 202, 244, 318, 340, 390, 419, 468, 475 vg., 519.

⁴ Informatie p. 44, 48, 55, 348, 394.

⁵ Zie Bijlage IX. — Afgebroken huizen zijn onder het totaal zooveel mogelijk *niet*, priestershuzen, ledigstaande, en afgebrande nog niet wederopgebouwde perceelen zooveel mogelijk *wel* medegerekend. — De huizen in de „vrijheden” der verschillende steden zijn onder het totaal van iedere stad begrepen, zoo omvat bijv. het cijfer voor Delft ook Delftshaven.

⁶ Zie Bijlage X.

Derhalve van 1477—1494: sterke achteruitgang door burgeroorlogen en anderszins; van 1494—1514: langzaam herstel, zonder dat daarom nog in laatstgenoemd jaar het hoogtepunt van ontwikkeling bereikt wordt, waarop tijdens de regeering van den Bourgondiër het handeldrijvende Holland zich verheven had. Deze opeenvolging schijnt vrij geloofwaardig, wanneer men in aanmerking neemt, wat ons later telkens zal blijken, dat ook bij al de andere sociale feiten, welke wij uit „Enquête” en „Informatie” kennen, zich diezelfde verhouding tusschen de 3 jaren voordoet. Dit in aanmerking genomen, schijnen de cijfers der „Enquête” die der „Informatie” ook hier te bevestigen.

Dan, al is het cijfer van 169,000 communicanten onder de schildtalen op zich zelf vrij geloofwaardig, men vergete niet, dat het slechts op een gedeelte der bevolking, zij het dan ook verreweg het talrijkste, den derden stand, betrekking heeft. Hadden wij een nauwkeurige statistiek, bijv. der kloosterbevolking, hoezeer zou het cijfer nog kunnen stijgen! Te Medemblik, met een bevolking van 1,100 communicanten, leefden in 1514 niet minder dan 100 nonnen.¹ Te Hoorn had men in 1520 naast een bevolking van 4,000 communicanten nog wel 400 geestelijke lieden.² Te Leiden, waar volgens de „Informatie” het aantal communicanten 9,550 bedroeg, telde men in 1525 450 kloosterlingen daarenboven.³ Het zou echter vruchteloos zijn te gissen, hoe groot het bevolkingscijfer der „Informatie” wel geworden zou zijn, indien adel en geestelijkheid mede beschreven waren. Genoeg zij het, er nogmaals nadrukkelijk op gewezen te hebben, dat wij hier niet met een absoluut, maar met een minimumcijfer te doen hebben, en wel met een minimumcijfer alleen voor het gebied binnen de schildtalen. Het is intusschen niet moeilijk voor het gebied, dat daarbuiten viel, een overeenkomstig cijfer te berekenen. In 1552 werd over het geheele graafschap een haardstedegeld à 6 st. per schoorsteen geheven. Bij die gelegenheid bleek, dat het getal schoorsteenen binnen de schildtalen 123,000, daarbuiten 14,600 bedroeg.⁴ Voorne en Putten zijn daarin waarschijnlijk nog begrepen, daar hun octrooi eerst in 1553 een aanvang zou nemen. Indien men nu mag stellen, dat het aantal schoorsteenen wel ongeveer evenredig zal zijn geweest aan het zielental, dan zou hieruit volgen, dat ongeveer 6/7

¹ Informatie.

² Velius, Chronyk v. Hoorn 1648, p. 118.

³ Blok, Holl. Stad II, p. 450.

⁴ V. d. Goes 2 Aug., 28 Sept '52; 10 Juli '53; 19 Sept. '54. De schoorsteenen zijn ten platten lande door de baljuwen en schouten beschreven (V. d. Goes 28 Sept. 1552).

der bevolking van het graafschap onder de schildtalen woonde. Is dit juist, dan moet over geheel Holland de derde stand \pm 197,000 communicanten geteld hebben. Aangezien het graafschap in zijn geheel 308,000 mergens (277,000 H. A.) groot was, moet derhalve de bevolkingsdichtheid 71 communicanten op elke □ kilometer (netto) bedragen hebben.

De tegenwoordige bevolking van Noord- en Zuid-Holland bedroeg, naar de volkstelling van 1879: 1,483,390 zielen. Daarvan waren onder de 11 jaren 403,137, onder de 12: 432,837. Het aantal personen van meer dan 11½ jaar lag dus tusschen 1,080,253 en 1,050,553. Ik zal hen derhalve = het gemiddelde, 1,065,403 stellen. Op eene netto-oppervlakte van 453.000 H. A. geeft zulks een gemiddelde van 235 zielen (kinderen beneden de 11½ jaar niet gerekend), per □ kilometer (netto).

Uit het bovenstaande volgt, dat, wel is waar, sedert 1514 de *absolute* bevolking van het graafschap, in weerwil van het verlies van enkele grens-districten bijna *vervijsdubbeld* is, maar, dat, dank zij de reusachtige landaanwinning de *relatieve* bevolking stellig niet meer dan even *verdriedubbeld* kan zijn.

Merkwaardig is het ook de bevolkingsdichtheid der afzonderlijke onderdeelen van het graafschap gade te slaan, wel te verstaan na aftrek der steden, die — men mag het aannemen — meer op hare eigene fortuin waren aangewezen. De gemiddelde bevolkingsdichtheid voor het platte land binnen de schildtalen is — wanneer men de opgaven der „Informatie” aangaande de oppervlakte geheel ongecorrigeerd overneemt — 9 huizen of 37 communicanten per iedere 100 mergens. Maar hoeverre verheffen zich daarboven de Moerkant (Langestraat), Waterland, de Noordelijke eilanden, Kennemerland, Gooiland en Westfriesland! ¹ De oorzaak daarvan laat zich lichtelijk bevroeden, zoo wij slechts op de mededeelingen letten, welke de „Informatie” ten aanzien der beroepsbezigheden der dorpsbewoners bevat. Terwijl men zich in de overige districten bijna uitsluitend tot landbouw en veeteelt bepaalde, hadden deze dichtbevolkte gewesten allerlei andere bronnen van bestaan. Zoo dreef de Moerkant een bijzonder ontwikkelden turfhandel. Waspik bijv. reedde wel 20 turfschepen. Nog bloeiender was het verkeer te Capelle. Van uit die plaats voeren geregeld 53 of 54 schepen met turf naar Holland en Zeeland, ongerekend een deel kleinere, die maar 100 of 150 tonnen droegen. Zulk een scheepvaart bood velen brood, die daarnaar in den landbouw te vergeefs gezocht zouden hebben. Iets dergelijks was het geval met Westfriesland, Waterland, de Noordelijke eilanden en Kennemerland.

¹ Zie Bijlage XI.

Indien deze districten in bevolkingsdichtheid het overige platte land verre achter zich lieten, dan was het, omdat een zeer groot deel der bevolking als matrozen of visschers op onze koopvaarders en haringbuizen den kost won. ¹ De kustplaatsen daargelaten, had men zoowel in 1494 als in 1514 het geheele platte land van Holland ten opzichte der scheepvaart in twee groote deelen kunnen onderscheiden, een zeevarend noordelijk en een huiszittend zuidelijk deel. De grens tusschen die beiden was het IJ. Benoorden dien zeearm vindt men bijna geen enkel dorp, waar niet een deel der bevolking op zee zijn bestaan zoekt; zuidwaarts daarvan is zoo iets hooge uitzondering. ² Geen wonder dan, zoo het eerste gedeelte door bevolkingsdichtheid het tweede verre overtreft.

Eenigzins anders is het met Gooiland gelegen. De dichte bevolking dier streek was niet aan zeevaart of visscherij te danken, maar aan de bloeiende lakenindustrie, die te Naarden haar centrum had. Naarden toch was toenmaals, na Leiden, onze eerste fabrieksplaats voor wollen manufacturen en gaf aan honderden in den omtrek bezigheid door het kaarden en spinnen der wol, die in zijne fabrieken verder verwerkt werd. Niet alleen de vrouwelijke, maar zelfs de mannelijke bevolking der omliggende dorpen hield zich dapper onledig met dit werk, dat elders meer eigenaardig tot het domein der eerste helft gerekend werd. Evenals elders eene zeevarende, zoo woonde hier dus als het ware naast de landbouwende eene industriële bevolking. Vandaar de grootere dichtheid, vergeleken met die streken, waar de landbouwende bevolking alleen bestond.

Verwant, schoon geenszins één met het vraagstuk der bevolkingsdichtheid, is dat van de opeenhoping in de groote centra. De „Informatie” biedt dien-aangaande uitstekende gegevens, vooral omdat wij de resultaten, uit het aantal der communicanten verkregen, steeds uit het aantal haardsteden controleeren kunnen.

Stellen wij het geheele graafschap op 54,000 huizen en 197,000 communicanten (beide getallen berusten om redenen, boven besproken, daarop, dat wij het aantal woningen en communicanten der „Informatie” met $\frac{1}{6}$ vermeerderd hebben), dan telde de grootste stad (Leiden) in 1514

5,6% der huizen
en 4,8% der communicanten.

¹ Zie Bijlage XII.

² Als dergelijke uitzonderingen worden slechts genoemd: Noordwijk, Noordwijkerhout, Voor-
schoten, Capelle.

De vijf grootste steden te samen telden 23,5% der huizen
en 22,8% der communicanten.

In 1879 telde Amsterdam alleen (volgens de volkstelling) 21,4% der bevolking, dus bijna zooveel als de 5 centra in 1514. De vijf grootste centra bevatten thans 44,2% der bevolking, dus naar evenredigheid bijna het dubbel van toen ter tijd. Men ziet dus, welk een reusachtigen voortgang die centralisatie heeft genomen. Nog merke men op, wat trouwens ook reeds door prof. Blok aangewezen is, ¹ hoe de centra onder elkander toenmaals veel minder verschilden dan heden ten dage. Van de bevolking der vijf grootste steden woont in 1514 nog geen 24%, in 1879 reeds ruim 48% in de allergrootste van het vijftal.

V. GRONDBEZIT EN GRONDGEBRUIK.

Bijzondere aandacht verdient ook datgene, wat de „Informatie” ons ten aanzien van grondeigendom en grondgebruik heeft overgeleverd.

Drie vraagstukken zijn er met betrekking tot den grond, die de statisticus wèl doet, steeds zooveel mogelijk uit elkander te houden, daar zij, wel is waar, veel op elkander gelijken en schijnbaar nauw met elkander samenhangen, doch in werkelijkheid slechts een indirecten invloed op elkander oefenen, daar zij ieder onder eene zelfstandige orde van maatschappelijke verschijnselen gerangschikt moeten worden. De drie vraagstukken, die ik bedoel, zijn de volgende:

In de eerste plaats kan men den blik vestigen op de opeenhoping of de verbrokkeling van het grondeigendom, de verdeling van den grond onder veel of weinig eigenaars.

In de tweede plaats kan men inlichting begeeren aangaande de grootte der bedrijven, der exploitatiën, de verdeling niet van den grondeigendom, maar van het grondgebruik. Terwijl het vorige vraagstuk zich liet samenvallen in de woorden: veel of weinig eigenaars? is hier de aanwezigheid van veel of weinig ondernemingen? het punt, waarop het aankomt. Het onderzoek is hier gericht op de overheersching eener cultuur in extensieve of in intensieve richting.

In de derde plaats kan men de vraag stellen, in welke mate het gebruik van den bodem door de eigenaars zelf of door pachters plaats grijpt.

Wat nu betreft de vraagstukken van meer algemeen aard, waarvan de

¹ Blok, Holl. Stad. II, p. 2.

drie bovengenoemde, gelijk ik aanduidde, slechts bijzondere fasen zijn, zoo is het duidelijk dat de meerdere of mindere verdeeldheid van den grondeigendom een onderdeel uitmaakt van het verschijnsel eener meerdere of mindere opeenhoping van het nationaal vermogen in het algemeen; dat de grootere of kleinere uitgestrektheid der landbouwbedrijven te huis behoort bij de tegenstelling tusschen groote en kleine industrie, dat het landgebruik door eigenaars of door pachters eene vraag is, wier beantwoording noch met de verdeling van het nationaal vermogen, noch met groote of kleine industrie te maken heeft, maar een onderdeel van de ontwikkeling van het maatschappelijk vertrouwen, het kredietwezen in den ruimsten zin uitmaakt.

Een land, zooals Engeland, waar de grondeigendom in slechts weinige handen is opgehoopt, waar de exploitatie van den bodem op veel grooter schaal dan op het vaste land geschiedt, waar de eigenaar en de gebruiker zelden één zelfde persoon zijn, is dus hoogst waarschijnlijk een land, waar het nationaal vermogen sterk geconcentreerd is, de nijverheid zich bij voorkeur op het gebied der groote industrie beweegt, het kredietwezen een hoogen trap van ontwikkeling bereikt heeft. Aangaande Frankrijk, waar, wat den grond betreft, van dit alles juist het tegendeel plaats grijpt, zou men dus vermoeden, met een land te doen te hebben, waar het nationaal vermogen veel gelijkmatiger gedistribueerd is, de kleine industrie een groote rol speelt, het krediet te wenschen overlaat.

Keeren wij terug tot de „Informatie” en zien wij, wat zij ons aangaande de drie bedoelde vragen leeren kan.

I. Over de verdeling van den grondeigendom zijn de gegevens luttel. Werd ons niet toevallig omtrent Aarlanderveen medegedeeld, dat de 300 mergens, die aldaar het erfdeel der dorpelingen uitmaakten, het eigendom van niet meer dan 12 der rijksten waren; omtrent Loenen, dat de 500 mergens van dat ambacht, op 38 mergens geestelijke goederen na, bijna geheel aan 8 personen toebehoorden, wij zouden kunnen beweerden, dat de „Informatie” op dit punt het meest volledig stilzwijgen bewaarde.

II. Bijna even stom blijft zij ten aanzien van de grootte der bedrijven. Wij weten alleen dat de grootste boerderij te Vrijendam 40, te Wateringen 50 mergens besloeg.

III. Daarentegen bevat de „Informatie” overvloedige gegevens aangaande het landgebruik door eigenaars of door pachters. Ziehier, langs welken weg ik tot mijn resultaat gekomen ben.

Twee vragen, waarnaar de commissarissen in ieder ambacht ijverig informeerden zijn deze: 1° hoeveel land binnen ieder dorp door de bewoners

van dat dorp de zoogenaamde „inburen” geëxploiteerd werd; 2° hoeveel van datzelfde land door hen in eigendom bezeten werd. Nu werd verreweg het meeste land van het gewest binnen het dorp, waaronder het lag, geëxploiteerd. Alles te samen gerekend mag men aannemen, dat 75% van den bodem in „bruikweer” (d. i. exploitatie) der „inburen” verkeerde. Wel is waar zijn de opgaven niet volledig, maar zij strekken zich dan toch uit over 173,000 mergens, dat is 76% van het gebied der „Informatie.”¹

Nog meer gegevens bezitten wij over den „eigenweer” (d. i. den eigendom) der „inburen”. Zij moet 38% van den bodem bedragen hebben. De oppervlakte, waarover zich te dezen aanzien onze gegevens uitstrekken is 208,000 mergens, d. i. 91% van het geheele gebied. Hier is onze kennis dus nagenoeg volledig.²

Nu zoude men aldus kunnen redeneeren: de bruikweer der „inburen” bedroeg 75, hun eigenweer 38 % van het geheele terrein. Op 100 mergens, die zij gebruikten, hadden zij dus bijna 51 in eigendom. Daaruit volgt, dat het gebruik door de eigenaars zelf en door pachters over het algemeen tegen elkander moet hebben opgewogen.

In werkelijkheid zal men nauwkeuriger moeten cijferen, door alleen die dorpen in de berekening op te nemen, waar en eigenweer, en bruikweer der „inburen” bekend staan. Deze methode reduceert het terrein van observatie tot 143,849 mergens (d. i. 63% van het gebied der „Informatie”) Daarvan waren 109,653 (76%) in bruikweer, 45,655 mergens (32%) in eigenweer der „inburen”.³ M. a. w., datgene, wat de boeren in eigendom hadden, was slechts 42% van hetgene zij gebruikten. Het pachtstelsel had een beslist, schoon wellicht nog geen groot overwicht.

In deze meening word ik nog verstrekt door de volgende overweging. Het komt mij voor, dat het pachtstelsel waarschijnlijk wel niet dorps-

¹ Zie Bijlage XIII. Bij het raadplegen der tabellen neme men het volgende in acht:

1°. Dat overal, waar in de „Informatie,” gesproken wordt van „meestal” (= bijna geheel), dit opgevat is als = geheel. (Zoo bijv. Opdam, „t voorz. land wordt al meest gebruikt binnen den dorpe”). Omgekeerd is bijna niets verstaan als = niets (bijv. Voorburg „daarof luttel of niet hemluiden toebehoort”). Waar dit plaats heeft gehad is zulks aangeduid door een *.

2°. Waar niet afzonderlijk blijkt van de grootte der Eigenweer of Bruikweer der inwonende boeren („inburen”), wel van die der boeren in ’t algemeen (in tegenstelling van Edelen, kloosters of poorters), is de laatstgenoemde grootte in plaats van de eerste gebruikt. Waar dit geschied is, staat het teeken †.

² Zie Bijlage XIV. Aangaande de teekens * en † zie de vorige noot.

³ Zie Bijlage XV.

maar districtsgewijze op den voorgrond gestaan, of den achtergrond uit-
maakt zal hebben; ook blijkt het duidelijk, in welke districten het pacht-
stelsel als regel, in welke daarentegen het meer als uitzondering te beschouwen
was. De eerstbedoelde districten zijn natuurlijk diegene, waar de landbouwers
minder, de laatstbedoelde die, waar zij meer dan 50% van den bo-
dem, dien zij bebouwden, in eigendom hadden. De districten nu, waar
het boereneigendom overweegt, beslaan te samen 100.000 mergens tegen
130.000 waar de landbouwers meerendeels gepachte gronden exploiteerden.
Men zou derhalve zeggen, dat het pachtstelsel reeds toen in het graafschap
Holland een vrij beslist overwicht gehad moet hebben.

Vergelijking van het, voor 1514 gewonnene, resultaat met den tegen-
woordigen toestand van het landgebruik is helaas onmogelijk, daar er tegenwoordig
geen statistiek bestaat van het aantal H. A. dat door de eigenaars zelf ge-
bruikt, dan wel verpacht wordt. Daarentegen kunnen wij ook hier weder
de „Enquete” van 1494 met onze „Informatie” in verband brengen. Voor een
aantal dorpen toch geeft de „Enquete” het eigendom der „inburen,” hetzij
alleen voor 1494, hetzij voor 1494 en 1477 beiden.¹ Merkwaardig is
het, hoe ook hier weder blijkt dat het tijdvak van 1477—1494 een periode
van hollenden achteruitgang is geweest, terwijl dat van 1494—1514 wel
verademing gaf, maar toch niet in die mate, dat de welvaart zich tot het-
zelfde peil, waarop zij zich in 1477 bevond, verheffen kon. Overal zagen
zich de boeren tusschen 1477—1494 door den onspoed der tijden gedwon-
gen, hun landerijen te gelde te maken en vervolgens weder in pacht te
nemen.² Van 1494—1514 konden zij van hun spaarpenningen die gronden
weder voor een klein gedeelte terug koopen. Voor die dorpen, die ons
den eigenweer der „inburen” zoowel in 1494 als in 1514 vermelden, vinden
wij als zoodanig in 1494: 9.201 mergens, in 1514: 10.763 mergens op-
gegeven. Voor dien nog kleineren kring, die ons het cijfer en voor 1477
en voor 1494 en voor 1514 ter beschikking stelt, vinden wij als in eigen-
dom der inburen:

in 1477	10.905	mergens.
„ 1494	4.651	„
„ 1514	5.073	„

Nu is het ongetwijfeld juist, dat uitbreiding van het pachtstelsel niet

¹ Zie Bijlage XVI.

² Enquete, p. 17, 36, 48, 49, 56, 60, 78, 107, 123, 128, 138, 144, 203, 204,
206, 212, 216, 234.

noodwendig op achteruitgang der landbouwers behoeft te wijzen. Die uitbrei-
ding kan even goed een teeken van grootere ontwikkeling van het krediet
zijn. In verband met de tijdsomstandigheden moet echter in dit geval,
dunkt mij, overeenkomstig de depositiën der dorpelingen, die uitbreiding
veeleer aan tijdelijke verarming, de inkrimping aan het terugkeeren van
betere tijden worden toegeschreven.

Wat de „Informatie” ons overigens nog aangaande het grondeigendom der
verschillende standen mededeelt,¹ is wel van bloot historisch belang, maar
toch van dien aard, dat eene korte uiteenzetting hier wellicht niet geheel
misplaatst geacht zal worden. Aan wie behoorde die grootste helft van den
grond, die, zooals wij zagen, niet door de eigenaars, maar door pachters
geëxploiteerd werd? Wij zijn geneigd hierbij allereerst aan de Edelen te
denken, doch uit de „Informatie” blijkt ten duidelijkste, dat de groote grond-
eigenaars elders te zoeken zijn. Van het grondeigendom van den adel is
betrekkelijk slechts weinig sprake.² Eene nauwkeurige lezing der „Infor-
matie” doet zien, dat wij ons de Edelen in 1514 niet als de groote grond-
bezitters hebben te denken, maar als ambachtsheeren, wier middel van be-
staan gelegen was in de accijnsen,³ beden, renten, schoten en wat andere
feodale rechten zij bovendien nog van de dorpelingen mochten heffen.⁴
Wanneer wij dus bijv. lezen, dat Oranje, Egmont en Hoorne samen $\frac{1}{12}$
deel der geheele provincie hadden,⁵ dan is niet de grootte van hun
grondbezit, maar alleen de uitgestrektheid hunner ambachtsheerlijkheden
bedoeld.

Nog veel minder dan van het grondbezit der Edelen is er van grond-
bezit van het domein sprake.⁶ De werkelijke groote grondbezitters waren
de kerk en de poorters. Op iedere bladzijde der „Informatie” is van de
latifundia van deze beiden sprake, en al is er niet genoeg materiaal voor
de samenstelling eener statistiek dier gronden, zoo kan er tooh wel geen

¹ Geheel op zich zelf staat eene opgave aangaande 't land van Goreum (Inform. p. 405),
volgens 't welke adel en geestelijkheid te samen 1,775 mergens van de 6,512 (dus 27%) in
eigendom bezeten zouden hebben, poorters en dorpers derhalve 73%.

² Te Schoorl, Oudekerk, Loenen, Liesveld en Ammers, Liere, Wassenaar, Noordwijker-
hout (?), Sluipwijk, Boskoop, Hoogmade, Wijk onder Heusden (?), Meeuwen, Aalburg,
Enghelen, Kralingen, Besoyen, Streefkerk en Hardinxveld (?).

³ Uit p. 164 zou ik opmaken, dat deze accijnsen in plaats van oudere heerlijke rechten
gekomen waren.

⁴ Zie Bijlage XVII.

⁵ V. d. Goes 21 Aug. 1556.

⁶ Alleen te Koedijk, St. Pancras, Ouddorp, Cudelstaert.

twijfel aan zijn, dat zij het eigendom van den adel verre achter zich lieten. Ons interesseert hier vooral het eigendom der poorters, waarover zoowel de „Enquete” van 1494 als de „Informatie” van 1514 ons eigenaardige bijzonderheden mededeelen. Wie waren het die van den onspoed der boeren tusschen 1477—1494 het meeste gebruik maakten, om zich onroerende goederen te verschaffen? De poorters der steden.¹ Waaruit verwierf Amsterdam zich nieuw kapitaal, om na tal van zeerampen zijn handel te hervatten? Uit den verkoop der landerijen, waarin zijne handelaars de overwinst der voordeelige jaren vroeger gestoken hadden.² Uit de „Informatie” weten wij ook, dat de landerijen in den Alblasterwaard en op de Zuid-Hollandsche eilanden veelal aan de bewoners van Dordrecht toebehoorden.³ Die van Leiden hadden bezittingen, welke zich noordwaarts tot Abbekerk uitstrekten; die der Amsterdammers treft men door geheel Westfriesland aan. Zoo is het ook reeds in 1494, en niet alleen met deze, ook met de meeste andere steden.⁴

Men weet, dat het grondgebied binnen de schildtalen volgens de mergengelden van 1544, 1547, 1549, \pm 255,000 mergens moet bedragen hebben. Na aftrek der mergens, welke de Edelen, kloosters en poorters zelf gebruikten, bleven er 239,000 over volgens het mergengeld van 1556, 1557 en 1558. Deze 239,000 mergens waren het, waarvan de meerderheid naar het bovenstaande verpacht werd, de minderheid eigendom der boeren zelf was. De 16,000 overige die door poorters, Edelen en kloosters zelf gebruikt werden, vertegenwoordigden $6\frac{1}{4}\%$ van het gebied. Volgens gegevens der „Informatie,” die zich intusschen slechts over 93,349 mergens uitstrekken, zou dit met $5\frac{1}{2}\%$ der mergentalen het geval zijn geweest.⁵ Men ziet dat ook hier de resultaten niet veel uiteenloopen.

Voor het gemak van hen, die mij tot hertoe gevolgd zijn, wensch ik het tot nog toe gevondene in enkele cijfers samen te vatten. Vooreerst de netto-oppervlakte. Zij bedroeg in 1514 of daaromtrent \pm 308,000 mergens (248,000 hektaren). Daarop leefden (kinderen beneden $11\frac{1}{2}$ jaar, adel en geestelijkheid niet gerekend) \pm 197,000 personen, d. i. 71 op elke □

¹ Enquete v. 1494 p. 48, 49, 123, 164 vg., 204, 206.

² Enquete v. 1494 p. 119.

³ Informatie v. 1514 p. 510.

⁴ Zie Bijlage XVIII.

⁵ Zie Bijlage XIX. Aangaande de beteekenis van het teeken * zie boven p. 23 noo 1.

kilometer (netto). In de vijf grootste centra woonden van die menigte \pm 23 $\%$. Van den grond werd 5 of 6 $\%$ der oppervlakte door poorters, geestelijken of Edelen zelf gebruikt, het overige door de boeren, die intusschen slechts van 40 $\%$ van den grond, dien zij bebouwden, eigenaars waren.

Sedert dien tijd is de bodem onder cultuur in het voormalige graafschap Holland met 80 $\%$ toegenomen, de absolute bevolking ongeveer vervijf-, de relatieve hoogstens verdriedubbeld. De centralisatie maakte reuzenschreden: één enkel centrum bevat thans een bijna even groot deel der bevolking als de vijf centra tezamen in 1514. Voor het grondbezit ontbreken soortgelijke gegevens, als waarover wij voor het begin der 16de eeuw beschikken.

Mijn voornemen is, in eene volgende aflevering van dit tijdschrift, de prijzen, loonen en renten van dien tijd met den onzen te vergelijken.

AMSTERDAM, 5 Mei 1885.

J. C. NABER.

Bijlage I.
CHRONOLOGIE DER INFORMATIE.

Datum.	Ondervraagde plaatsen.	Plaats der ondervraging.	Datum.	Ondervraagde plaatsen.	Plaats der ondervraging.	Datum.	Ondervraagde plaatsen.	Plaats der ondervraging.
30 Aug.	Haarlem	Haarlem	26 Sept.	Sloten		29 Nov.	Gorcum	Heusden
5 Sept.	Sparendam		"	Nieuwerkerk		2 Dec.	Heusden	Dordrecht
6 Sept.	Haarlemmerl.		27 Sept.	Aalsmeer		24 J.-5F.	Dordrecht	
8 Sept.	Hoorn	Hoorn	"	Oostzaan		24 Jan.	Berg-Amb.	
9 Sept.	Oudendijk	Hoorn	"	Westzaan		"	Berkou.	
"	Berkhout		29 Sept.	Zuiderwoude	Amsterdam	25 Jan.	Ouderkerk	
10 Sept.	Schellinkhout		"	Schellinkw.		"	Puttershoek	
11 Sept.	Opdam		"	Diemen	Amsterdam	"	Linde	Dordrecht
12 Sept.	Enkhuizen	Enkhuizen	30 Sept.	Amstelveen		"	Heer Oudel. A.	
"	Hem.		2 Oct.	Woerden		"	Schobbelans-A	
13 Sept.	Abbekerk c. s.		5 Oct.	Noordwijk	Noordwijk	26 Jan.	Maasdam	
"	Medemblik I.		7 Oct.	Leiden	Leiden	"	Krimp.a.d.IJs.	
15 Sept.	Edam	Edam	11 Oct.	Hazerswoude	Leiden	"	Alblasserdam	
"	Schoten I.		"	Alphen		27 Jan.	IJselmonde	
16 Sept.	Monnikendam	Monnikendam	12 Oct.	Zegwaert	Leiden	"	Ottoland	
"	Schoten II.		"	Nieuwkoop		"	Giess. N.kerk.	
"	Catwoude		17-19 Oct.	's Hage		"	Nieuwlekkerl.	
18 Sept.	Alkmaar	Alkmaar	17 Oct.	Voorburg	's Hage	28 Jan.	Dussen	
"	Groede		18 Oct.	's Gravesande		"	Peursum	
"	Bergen		19 Oct.	Wassenaar		"	Goudriaen	
"	St. Pancras	Alkmaar	20 Oct.	Ketel.		29 Jan.	Moënaarsgr.	
19 Sept.	Sijbekerspel		"	Vrijenban		"	Giessendam	
"	Oterleek		21 Oct.	Zouteveen		"	Brandwijk	
"	Urssem	Alkmaar	22 Oct.	Maasland		"	Hofwegen	
20 Sept.	Ackersloot		23 Oct.	Hof v. Delft		"	Waspik	
"	Hoogwoude		25 Oct.	Amsterdam	Amsterdam	"	Capelle	
"	Langedijk	Alkmaar	27 Oct.	Weesp		"	Zwaluwe	
21 Sept.	Vlieland		29 Oct.	Naarden	Amsterdam	30 Jan.	's Gravemoer	Dordrecht
"	Wimmenum		2 Nov.	Bodegraven	Woerden	1 Feb.	Geertruidenb.	Dordrecht
"	Medemblik II.		3 Nov.	Oudewater		"	Heukelom	Dordrecht
"	Texel	Alkmaar	6 Nov.	Gouda	Gouda	3 Feb.	Noordeloos	Dordrecht
22 Sept.	Berningerhorn		8 Nov.	Haastrecht	Gouda	10 Feb.	Asperen	's Hage
23 Sept.	Schagen		17 Nov.	Delft	Delft	25 Feb.	Egmond	
"	St. Maarten		18 Nov.	Backom	Delft	"	Egmond a. Z.	
"	Wieringen	Alkmaar	19 Nov.	Huisduinen	Delft	26 Feb.	Rijnsburg	
24 Sept.	Beverwijk		22 Nov.	Schiedam	Schiedam	28 Feb.	Boskoop	
25 Sept.	Velzen		23 Nov.	Abtsrecht	Rotterdam	11 April	Hoogmade	
"	Heemstede		24 Nov.	Rotterdam	Rotterdam			
"	Hofambacht		27 Nov.	Schoonhoven	Schoonhoven			
"	Zandvoort		"	Stolwijk				
"	Spaarwoude		"	Vlist	Schoonhoven			

Bijlage II.
OPPERVLAKTE DER GORCUMSCHE DORPEN.

Dorpen.	Oppervlakte in mergens.	
	Volgens opgave der Gorcumsche wethouders:	Volgens opgave der dorpsbesturen:
Arkel	490	672
Rietveld	220	
Schelluinen	304	304
Hoornaar	519	519
Hoog Blokland	720	727
Nieuweland	1,000	1,040
Leerbroek	770	770
Middelcoop	499	499
Oosterwijk en Kedichem	1,040	1,000
Totaal	5,562	5,531

Bijlage III.
GROOTTE VAN HET GEBIED VOLGENS DE ENQUESTE VAN 1494
EN DE INFORMATIE VAN 1514.

Dorpen.	Grootte in Mergens volgens		Dorpen.	Grootte in Mergens volgens	
	de Enqu.	de Inf.		de Enqu.	de Inf.
Wijdenes	423	658	Transp.	13,564	13,123
Opdam	800	800	(waarvan uitgedolven)	(1,650)	(300)
Opmeer	500	500	(waarvan ondergemalen)	(284)	(171)
Zegwaert	700	853	Eethen en Meeuwen	1,350	1,540
(waarvan uitgedolven)	(650)	(300)	Veen	400	500
Hazerswoude	3,200	3,270	Zevenhuizen	3,060	3,100
(waarvan uitgedolven)	(1,000)		(waarvan uitgedolven)	(2,000)	(3,000)
Wateringen	1,100	1,080	Hillegersberg	4,000	3,870
Voorburg	600	600	(waarvan uitgedolven)	(1,000)	
Naaldwijk	900	900	Kralingen	1,400	1,400
Rijswijk	2,600	2,600	Overschie	1,800	1,900
Honderdland	100	100	Beukelsdijk	300	379
Haastrecht	1,500	1,531	Pijnaker	1,700	1,700
(waarvan ondergemalen)	(284)	(171)	(waarvan uitgedolven)	(250)	
Arkel	700	672	's Gravesand en Zand-Ambacht	1,000	1,020
Transp.	13,123	13,564	Totaal	28,133	28,973
(waarvan uitgedolven)	(1,650)	(300)	(waarvan uitgedolven)	(4,900)	(3,300)
(waarvan ondergemalen)	(284)	(171)	(waarvan ondergemalen)	(284)	(171)

Zie voorts nog *Enqu.* p. 92, 199, 201 en *Inform.* p. 58, 445, 438.

Bijlage IV.

GROOTTE VAN HET WATERSCHAP RIJNLAND VOLGENS DE INFORMATIE EN VOLGENS DE REKENINGEN VAN RIJNLAND OVER 1539.

Dorpen.	Inform. Mg.	Reken. Mg.	Dorpen.	Inform. Mg.	Reken. Mg.	Dorpen.	Inform. Mg.	Reken. Mg.
Tetteterode	550		Oostgeest	1,411	1,458	Vriezeloop		600 ⁴⁾
Schooten	325		Valkenb. en Katwijk	568	568	Alphen O. en W.	2,400	2,400
Heemstede	838		Wass. en Zuidwijk	2,180	2,181	Koudekerk	926	926
Haarlemmerliede	832		Voorschoten	1,748	1,748	Oudsh. en Arleeven	3,550	2,529
Sparendam	64		Leiderdorp	1,460	1,460	Esselikerw. (H. Jac.w.)	1,900	1,900
Zandvoort	3		Zoeterwoude	5,280	5,280	Alkemade		2,500 ⁵⁾
Prochie v. Haarlem	2,612	3,022	Zegwaert	853	853	Rijnsaterwoude	2,550	550 ⁶⁾
Hillegom	462	412	Benthuizen	378	478	Leimuinen		600
Rietw. en Nieuwerk	1,400		Zoetermeer	1,180	1,180	Aar	1,900	1,900
Zeeuwhoven en Noord	1,224	1,500 ¹⁾	Hazerswoude	3,270	3,271	Schoot		481 ⁷⁾
Adineer	1,500	1,500 ²⁾	Boscoop	551	654	Hoogmade	200	200
Noordw. en Noordw.h.	2,249	1,838	Zuidw. en Splint. A.		76	Aalbrechtsvferendeel		250
Veehout	1,036	1,036	Middelburg		312	Vr. amb. v. Voorn		45 ⁸⁾
Lise	932	932	Snijdelwijk		307	Kleinburggravenveen		28 ⁹⁾
Sassenheim	700	900 ³⁾	Poelijken		417	Totaal		48,005
Warmond	1,288	1,288	Groensvoort		257			
			Randenb.		168			

¹⁾ Vroeger 2,700. ²⁾ Vroeger 1,787. ³⁾ Vroeger 956. ⁴⁾ Vroeger 900. ⁵⁾ Vroeger 2,556. ⁶⁾ Vroeger 605. ⁷⁾ Weest. ⁸⁾ Vroeger 81. ⁹⁾ Vroeger 45.
In bovenstaande tabel zijn niet de verdelvingen, maar wél de afslag door de meeren in rekening gebracht (een afslag, die, blijkens de noten, in 1539 voor Rijnland alleen reeds 2,007 mergens bedroeg).

Bijlage V.

OPPERVLAKTE ONDER DE SCHILDTALEN VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514.

Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.
Beverwijk.....	23	Medemblik.....	1,750	Medemblik c. s.	100	Loenen.....	500
Wijk.....	419	Grootebroek.....	920	Lambertshage..	17	Loosdrecht....	350
Tetrode.....	550	Bovenkerspel..	750	Midwoude.....	25	Teecoop.....	450
Velzen.....	1,195	Lutkebroek.....	659	Twisk.....	20	Mijnen.....	350
Heemskerk....	951	Hoogkerspel... 940	Binnewijzen... 12	Amstelland....	6,602		
Castricom....	1,000	Schellinkhout.. 650	Schermer (N.E.) 60				
Lijnnen.....	650	Wijdenes.....	600	Totaal.....	264	Woerden.....	1,951
Uytgeest....	1,752	Leek.....	57	Westfriesland..	34,395	Bodegraven....	2,000
Ackersloot... 900	Sybekerspel... 672			Texel.....	4,091	Waerder.....	1,150
Heiloo.....	1,250	Bennikbroek... 634	Texel.....	4,091	Lijnschoten... 1,100		
Berghen.....	925	Spanbroek..... 1,070	Wieringen..... 2,400	Wieringen..... 2,400			
Schoorl.....	850	Opmeer.....	500	Vlieland.....	?	Indijk.....	259
Groede.....	200	Opdam.....	800	Totaal.....	6,491	Ekendorp..... 640	
Schoten.....	325	Hem.....	800	Waarbij nog		L. v. Woerden. 7,100	
Heemstede.... 838	Venhuizen..... 880	Hoogwoude... 1,675	Onland:				
Sparendam... 64	Abbekerk..... 490	Texel.....	1,050	Lier.....	700		
Sloten.....	2,400	Lambertshage.. 58	N. Holl. Eil.... 7,541	Naaldwijk.... 2,170			
Vrijambachten 225	Midwoude..... 350	Edam c. s..... 1,425		Monster..... 1,850			
Hofambacht... 832	Twisk.....	440	Monnikendam.. 500	Wateringen... 1,080			
Nieuwerkerk.. 1,400	Westwoude... 861	Purmerend.... 266	't Honderdland. 100	Rijswijk..... 2,600			
Aalsmeer..... 1,500	Oosterblokker. 600	Purmerland... 1,200	Wassenaar..... 2,180	Voorburg..... 600			
Zandvoort.... 3	Westerblokker. 686	Lantsmeer.... ?	Voorschoten... 1,748	Wassenaar..... 2,180			
Oostzaan.... 1,020	Binnewijzen... 216	Zuiderwoude.. 965	Katwijk..... 568	Wassenaar..... 2,180			
Assendelft... 1,313	Koedijk..... ? + 110	Zonderdorp... ? + 300	Oostgeest..... 1,410	Wassenaar..... 2,180			
Wormer.....	1,000	St. Pancras... 41	Sassenheim.... 700	Wassenaar..... 2,180			
Wimmenum... 214	Ouddorp..... 176	Schellinkw... ? + 200	Noordwijkerh.. 1,000	Wassenaar..... 2,180			
Westzaan.... 1,850	Otterleek..... 200	Broek..... ? + 200	Warmond..... 1,288	Wassenaar..... 2,180			
Spaarwoude... 600	Graft.....	700	Oosthuizen... 800	Wassenaar..... 2,180			
Catwoude.... 500	Schermer (N.E.) 540	Oosthuizen... 800	Leiderdorp... 1,460	Wassenaar..... 2,180			
Nek.....	100	Urssem.....	680	Marken.....	200	Kouderkerk... 926	
Egmond ¹⁾ 280	N. Scharwoude. 300	Totaal.....	6,423	Arleveen..... 3,050			
Totaal.....	25,545	Z. Scharwoude. 250	Waarbij nog	Alkmade..... 2,550			
Waarbij nog		Br. op Langed. 158	onland:	Heer Jakobsw. 1,900			
Onland:		Schagen..... 1,310	Ransdorp..... 333	Aire..... 1,900			
Castricum.... 17	Berningerhorn. 800	N. Nierop.... 1,277	Waterland..... 6,750	Zevenhoven... 1,224			
Schoorl..... 50	O. Nierop..... 485	Winkel..... 663	Weesp en W. ksp 2,800	Cudelstaert... 100			
Oostzaan.... 300	St. Maarten... 690	Muiden..... 875	Muiden..... 875	Calslae..... 300			
Assendelft... 75	Callantsoog... 200	Muiderberg... 75	Huizen..... ?	Nieucoop..... 800			
Totaal.....	442	Oudkerspel... 440	Laren..... ?	Soeterwoude.. 6,280			
Kennemerland 25,987	Backom..... 326	Blaricum..... ?	Blaricum..... ?	Soetermeer... 1,180			
Alkmaar..... 647	Warmenh..... 466	Hilversum.... 120	Bassum..... ?	Zegwaert.... 553			
Oudendijk.... 811	Haringkerspel. 269	Bassum..... ?	Benthoorn... 100	Nieuwveen... 450			
Zwaag..... 714	Petten..... 60	Gooidland.... 3,870	Waddinxveen.. 1,050	Hazerswoude.. 3,270			
Hauwert..... 500	Huisduinen... ?	Diemen..... 1,152	Alphen..... 2,400	Benthuizen... 378			
Scherwoude... 120	Totaal..... 34,131	Amstelveen... 2,200	Reewijk..... 681	Benthoorn... 100			
Avenhorn.... 100	Waarbij nog	Ouderkerk... 1,600	Tempel..... 119	Waddinxveen.. 1,050			
Berkhout.... 1,350	Onland:			Alphen..... 2,400			
Nibbixwoud... 390	Scherwoude... 30			Zwammerdam.. 2,000			
Beetsch..... 700				Reewijk..... 681			
Woggenom.... 1,600				Tempel..... 119			

1) Buiten de schildtalen.

Bijlage V. Vervolg.

Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.	Dorpen.	Grootte Mg.
Sluipwijk.....	800	Vlist.....	700	Sliedrecht....	1,200	Waarbij nog	
Noordwijk.... 1,249	Bonrepas..... 300	Alblas.....	1,072	onland:			
Lisse.....	932	Liesvelt en N. 12	Alblasserdam.. 667	Zevenhuizen... 3,000			
Hillegom..... 461	Liesvelt en A. 1,100	Bleskensgraaf. 848	Schieland..... 14,709				
Voorhout.... 1,036	Gouderak..... 800	Molenaarsgr... 750					
Rijnsburg ¹⁾ ... 200	Totaal..... 6,282	Giessen Ouderk. 1,010					
Boskoop ¹⁾ 551	waarbij nog	Giessendam... 881					
Hoogmade.... 200	onland:	Streefkerk... 1,300					
Totaal..... 56,094	Haastrecht... 171	Nieuwlekkerl.. 983					
Waarbij nog	Land v. Schoonh. 6,459	Brandwijk... 900					
onland:		Papendrecht... 794					
Arleveen..... 500	Gorcum..... 950	Wijngaerden... 600					
Zegwaert.... 300	Asperen ¹⁾ 1,300	Hofwegen..... 150					
Hoogeveen... 536	Heukelom ¹⁾ .. 1,200	Hardinxveld... 790					
Waddinxveen. 1,050	Arkel..... 672	Giessen N. kerk. 750					
Totaal..... 58,480	Schelluinen... 304	Peursum..... 384					
Rijland.....	58,480	Slingeland... 250					
Haagambacht. 650	Nieuwland... 1,040	Ottoland..... 516					
Eikenduinen. 1,300	Hoornaar.... 519	Laag Blokland. 332					
Nieuwveen... 270	Hoog Blokland. 727	Goudriaen.... 850					
's Gravesande. 20	Leerbroek.... 770	Alblasserwaard. 15,027					
Zandambacht. 1,000	Middelcoop... 499	Bergambacht.. 1,400					
Hof van Delft. 1,433	L. v. Arkel... 8,981	Lekkerkerk... 1,200					
Maasland.... 2,800	Baartwijk.... 288	Krimpen a. L.. 118					
Berkel..... 1,350	Wijk..... 800	Krimpen a./Y. 500					
Pijnakker... 1,700	Oud-Heusden.. 1,000	Puttershoek... 140					
Ketel..... 1,440	Eedikhuizen... 448	Maasdam.... 150					
't Wout..... 500	Herpt..... 530	Mijnsheerenl... 1,000					
Hodenpijl... 484	Eethen..... 900	Heinenoord... 315					
Vlaarding.amb. 1,800	Broek..... 340	Heer Jansdam. 261					
Zouteveen... 700	Meeuwen.... 640	De Linde..... 255					
Ruijven.... ? + 95	Veen..... 500	H. Oudel. Amb. 346					
Vrijenban... 1,800	Heesbeen... 340	Schobbelants A. 173					
's Abtsrecht... 300	Vlijmen.... 592	Kijfhoek..... 350					
Dorp..... 507	Drongelen... 220	Hendrik Ido A. 346					
Bleiswijk.... 450	Zevenhuizen... 100	Rijsoorde.... 346					
Totaal..... 18,599	Nieuwerkerk.. 1,050	A. Pzn. Amb... 346					
Nog aan	Engdelen.... 450	Ridderkerk... 1,725					
onland:	Genderen... 513	Yselmonde... 700					
Bleiswijk.... 600	Douveren... 340	Barendrecht... 898					
Delfland..... 19,199	Totaal..... 8,201	Hoeksche W. en Yselmonde... 7,351					
Haastrecht... 1,360	waarbij nog						
Heeraartsberg. 1,042	onland:						
Stolwijk..... 968	Wijk..... 100						
	Land v. Heusden 8,201						

1) Buiten de schildtalen.

Bijlage IX. Vervolg.

Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.	Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.	Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.
(Enkhuizen) ..		100	Edam	496	1,450	Naaldwijk ..	200	700
Medemblik ..	321	1,100	Waarder	60	200	Monster	250	862
Wervershoof ..	55	320	Kwadijk	35	600	Watingen ..	74	300
Oostwoude ..	55	180	Oosthuizen ..	70	500	Rijswijk	106	450
Opperdoes ..	29	78	Middelie	100	1,460	Honderdland ..	12	40
Grootebroek ..	172	600	Monnikendam ..	500	1,160	Voorburg	108	500
Bovenkerspel ..	189	700	Purmerend	210	1,160	Wassenaar ..	173	700
Hoogkerspel ..	141	350	Purmerland ..	100	450	Voorschoten ..	100	400
Lutkebroek ..		300	Ipdam	60	200	Katwijk B.	65	180
Schellinkhout ..	100	425	Lantsmeer	100	500	Valkenburg ..	12	50
Widenes	100	320	Zuiderwoude ..	153	400	Katwijk a/Z. ...	145	425
Leek		150	Zonderdorp ..	75	?	Oostgeest	25	182
Sybekerspel ..	46	150	Schellikw	103	325	Noordwijkerh. .	50	170
Benninkbroek ..	37	145	Broek	64	350	Koudekerk	37	180
Spanbroek ..	69	311	Ransdorp	210	750	Sassenheim	32	
Opmeer	35	140	Eetersem	38	100	Alkemade c. s. .	150	
Opdam	80	300	Marken	75	320	Lisse	87	
Hem	97	400	Waterland	2,449	8,765	Warmond	78	
Veenhuizen ..	139	500	Naarden	500	2,000	Leiderdorp ..	50	3,508
Hoogwoude ..	145	635	Bussum	36	800	Zoeterwoude ..	80	
Abbekerk	47		Weesp	105	300	Hazerswoude ..	111	
Lambertsh ..	35		Weesperkersp. .	100	300	Alphen	83	
Midwoude ..	20	577	Muiden	100	300	Arleveen	139	200
Twisk	56		Muiderberg ..	34	135	H. Jacobs W. .	35	150
Westwoude ..	54	224	Huizen	120	500	Aire	31	50
Oosterblokker ..	70	250	Laren	65	325	Zevenhoven ..	13	14
Westerblokk ..	45	190	Blaricom	40	250	Noorden	26	80
Binnewijzen ..	38	150	Hilversum	90	560	Cudelstaert ..	15	60
Koedijk	150	580	Goolland	1,190	4,870	Calslae	35	225
St. Pancras ..	74	300	Amsterdam ..	2,532	9,000	Nieuwcoop ..	58	500
Ouddorp	38	120	Diemen	103	350	Zoetermeer ..	74	
Oterleek	15	45	Amstelveen ..	111	500	Zegwaard	13	75
Graft	72	650	Ouderkerk ..	70	350	Uiterbuurt ..	9	
Sehermer (N.) ..	70	250	Hoogeveen ..	79	400	Benthuizen ..	25	250
Urssem	50	650	Loenen	209	850	Hoogeveen ..	44	
Langedijk ..	167	997	Mijnen	14	30	Waddinxveen ..	79	400
Schagen	220	580	Teecoop			Bloemendaal ..	30	125
Berningerh ..	150	700	Amstelland ..	3,039	11,080	Zwanmerdam ..	34	73
N. Niedorp ..	181	300	Woerden	267	1,000	Reewijk	25	32
O. Niedorp ..	61	600	Oudewater ..	325	1,750	Tempel	8	77
Winkel	170	610	Lijnschoten ..	39	600	Sluipwijk	26	77
St. Maarten ..	115	500	Ekendorp	20	173	Noordwijk ..	310	950
Callantsoog ..	150	300	Bodegraven ..	125	600	Hillegom	69	280
O. Kerspel ..	70	?	Waarder	40	173	Voorhout	40	160
Backom	22	550	Ekendorp	20	600	Rijnland	6,408	22,688
Warmenh	105	316	Bodegraven ..	125	600	Delft	2,943	7,775
Haringkarspel ..	65	200	Waarder	40	173	Onder Delft ..	?	
Petten	65	200	Indijk	8	16	Hof van Delft ..	77	
Huisduinen ..	112	350	L. v. Woerden ..	824	3,539	Vrijenban	13	
Westfriesland ..	7,557	28,121	Leiden	3,017	9,550	Pijnaker	115	1,990
Texel	648	2,415	Rijnsburg	109	400	Ketel	50	
Wieringen ..	370	1,075	Boskoop	40	150	't Wout	22	
Vlieland	204	600	Hoogmade	22	80	Ruijven	8	
Noordel. Eil. .	1,222	4,090	Lier	54	160	's Abtsrecht ..	8	

Bijlage IX. Vervolg.

Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.	Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.	Gemeenten.	Woningen.	Communitanten.
's Hage	1,198		Heusden	330	1,083	Krimpen a/IJ. .	20	
Scheveningen ..	212	4,650	Oud Heusden ..	27	267	Kralingerp ..	6	550
Eikenduinen ..	50		Baartwijk	85	350	Ouderkerk	90	
Nieuwveen	25	?	Wijk	70	311	Stolwijk	73	383
Vlaardingen ..	200	500	Eedikhuizen ..	44	220	Berkou	49	200
's Gravesande ..	107	321	Herpt	28	125	Krimpenerw ..	523	2,173
Zandambacht ..	50	250	Eethen	46	150			
Maasland	332		Broek	21	60	Dordrecht	1,543	7,276
Dorp	10	1,130	Meeuwen	41	126	Puttershoek ..	15	60
Hodenpijl	15		Veen	46	160	Maasdam	12	50
Berkel	111	450	Heesbeen	15	75	Mijnsheerenl. .	63	250
Vlaarding. A. .	54	?	Vlijmen	151	536	Heinenoord ..	55	200
Zouteveen	30	121	Drongelen	38	125	H. Jansdam ..	47	173
Bleiswijk	75	250	Aalburg	31	?	Linde	23	80
			Engelen	46	280	H. Oudelans A. .	12	22
Delfland	5,705	17,437	Genderen	28	90	Schobbelans A. .	31	85
			Douveren	25	95	Kijfhoek	6	28
Rotterdam	1,137	3,500				Hendrik Ido A. .	40	225
Schiedam	475	1,580	L. v. Heusden ..	1,072	4,053	A. Pzn. Amb. .	10	
Overschie	56		Geertruidenb. .	280	1,500	Rijsoorde	13	35
Ackersdijk	8		Meeda	105	200	Ridderkerk ..	93	330
Schiebroek	21	650	Drummelen ..	46	200	IJselmonde ..	53	200
Beukelsdijk ..	20		Zwaluwe	60	200	Barendrecht ..	53	119
Matenesse	9		Raamsdonk	100	350	Zuidel. Eil. . .	2,069	9,133
Hillegersberg ..	140	450	's Gravemoer ..	95	300	1. Leiden	3,017	9,550
Kralingen	64	200	Waspik	75	250	2. Delft	2,733	7,775
Zevenhuizen ..	88	282	Capelle	104	550	3. Haarlem ..	2,714	9,000
Nieuwerkerk ..	62	250	Besoyen	78	250	4. Amsterd. . .	2,532	9,000
Capelle	58	200	Sprange	121	450	5. Gouda	1,694	9,500
Moerdrecht ..	45	125	Dussen	60	200	6. Dordrecht ..	1,543	7,276
Schoenreloo ..	9	25	Werkendam ..	18	75	7. 's Hage ..	1,198	3,690
			Moerkant	1,142	4,325	8. Rotterd. . .	1,137	3,500
Schieland	2,192	7,262				9. Hoorn	1,118	3,600
Gouda	1,694	9,500	Slidrecht	75	300	10. Alkmaar ..	889	2,800
Schoonhoven ..	460	1,500	Alblas	50	498	De 10 grootste gemeenten.	18,575	65,691
Haastrecht	80	450	Alblasserdam ..	72	200			
's Heeraartsb. .	33	99	Bleskensgraaf ..	55	125	11. Gorcum ..	760	3,000
Stolwijk	50	192	Molenaarsgr. .	46	412	12. Enkhuiz. .	720	2,400
Vlist	32	?	Giessendam ..	68	467	13. Naarden ..	500	1,867
Bonrepas	7	?	Peursum	22	275	14. Monnik. . .	500	1,460
Liesvelt en N. .	44	?	Streefkerk	75	467	15. Edam	496	1,450
Liesvelt en A. .	84	300	N. Lekkerl. . .	60	225	16. Schiedam ..	475	1,580
Gouderak	50	325	Brandwijk	50	300	17. Schoonh. .	460	1,500
L. v. Gouda en Schoonhoven ..	2,534	12,366	Papendrecht ..	50	125	18. Heusden ..	330	1,083
			Wijngaerden ..	38	55	19. Oudew. . .	325	875
Gorcum	760	3,000	Hofwegen	11	75	20. Medembl. .	321	1,100
Arkel	54	170	Hardinxveld. .	75	250	21. Geertruid. .	280	1,091
Schelluinen ..	20	43	Gies. N. kerk. .	36	250	22. Woerden ..	267	1,000
Nieuweland ..	30	107	Slingeland	15	150	23. Purmer. . .	210	1,160
Hoornaer	40	?	Ottoland	26	250	24. Beverw. . .	204	525
Noordeloos ..	?	335	Laag Blok. . .	20	200	25. Vlaard. . .	200	500
Hoog Blok. . .	30	200	Goudriaen	60	904	26. Asperen ..	180	640
Leerbroek	29	107	Alblasserwaard ..	904	3,882	27. Heukel. . .	110	350
Middelcoop ..	33	160				28. Weep. . . .	105	410
Oosterwijk ..	25	88				29. Muiden ..	100	300
Kedichem	24	90	Berg Amb. . . .	80	450			
Heukelom	110	350	Lekkerkerk ..	160	450			
Asperen	180	640	Krimpen a/L. .	45	140	De kl. steden. .	6 543	22,291
L. v. Arkel ..	1,335	5,290						

Bijlage IX. VERZAMELSTAAT.

Districten.	Woningen.	Communicanten.
Westfriesland.....	7,557	28,121
Kennemerland.....	6,531	22,945
Rijnland.....	6,408	22,688
Delfland.....	5,705	17,437
Amstelland.....	3,039	11,080
L. v. Schoonh. en Gouda.....	2,534	12,366
Waterland.....	2,449	8,765
Schieland.....	2,192	7,262
Zuid-Holl. Eilanden.....	2,069	9,133
Land van Arkel.....	1,335	5,290
Noordel. Eilanden.....	1,222	4,090
Gooiland.....	1,190	4,870
Moerkant.....	1,142	4,325
Land van Heusden.....	1,072	4,053
Alblasserwaard.....	904	3,882
L. v. Woerden en Oudewater.....	824	3,539
Krimpenerwaard.....	523	2,173
Geheele gebied der Informatie.....	46,696	172,019
Buiten de schildtalen ¹⁾	839	2,940
Binnen de schildtalen.....	45,857	169,079

¹⁾ Egmond B., Egmond a/Z., Rijnsburg, Boskoop, Heukelom, Asperen.

Bijlage X.

AANTAL WONINGEN VOLGENS DE ENQUESTE VAN 1494.

Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.
Beverwijk....	300	200	Zandvoort...	100	50	Medembl. c. s.	471	471
Wijk a/Zee...	250	160	(Oostzaan)...		50	Grootebr. c. s.	452	452
Wijk a/D....	24	22	Assendelft...	190	169	Schellinchout.	75	65
Tetrode....	76	72	Wormer....	350	300	Widenesse...	63	59
Velzen(Welb.)	22	22	Wimmemum...	21	21	Sybekerspel..	114	98
Velz.(Huisl.)	47	47	Westzaan....	300	300	Spanbroek...	89	64
Heemsk. (W.)	21	18	Spaarwoude..	66	60	Opmeer.....	52	32
Heemsk. (H.)	40	40	Katwoude....	57	57	(Opdam).....		
Castricom....	60	50	(Nek).....			Hem.....		
Lymmen....	100	95	(Egmond)....			Veenhuizen...}	200	180
Uitgeest....	170	160	(Egmond a/Z.)			Hoogwoude..}	278	84
Ackersloot...	163	134	Kennemerland.	3,462	2,861	(Abbek. c. s.)		
Heiloo.....	138	115	Oudendijk...	40	40	Westwoude...		
(Bergen)....			Grosthuisen..	31	28	Oosterblokk..	192	152
Schoorl.....	300	220	Zwaag.....	70	60	Binnewijzen..		
Groede.....	42	27	Hauwert....	30	24	(St. Pancras.)		
Schoten.....	62	50	Scherwoude..	19	17	Koedijk.....		
Heemstede...	65	65	Avenhorn....	36	30	Ouddorp.....		
Sparendam...	60	55	Berkhout....	180	180	Oterleek.....	509	387
Sloten.....	130	120	Nibbixwoud..	30	30	Graft.....		
Vrij Amb....	31	27	Beetsch.....	45	45	N. Schermer..		
Hof Amb....	18	16	(Schaardam)..			Urssen.....		
Haarlemmerl.	44	27	Woggenom...	138	88	Langedijk...	115	135
Nieuwerkerk.	90	72	Enkhuizen...	700	635	Schagen.....	300	220
Aalsmeer....	125	90						

Bijlage X. Vervolg.

Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.
Berningerh..	180	160	Indijk.....	20	12	Vlist.....	36	36
Nieudorperc..	482	332	Hekendorp...	21	14	Liesvelt en N.	64	64
St. Maarten..	174	133	Oudewater....	542	292	Liesvelt en A.	96	96
Callantsoog..	180	150	L. v. Woerden.	1,206	774	Gouderak....	64	50
(Oudkerspel)			(Backom)....			L. v. Schoonh.	1,070	888
(Warmenh.)..			Lier.....	43	37	Heusden.....	350	250
(Haringk.)...			Naaldwijk....	160	160	Baartwijk...	100	95
(Petten).....			Monster.....	410	180	Wijk.....	150	100
(Huisduinen)			Wateringen..	65	60	O. Heusden..	80	57
Westfriesland.	5,245	4,345	Rijswijk....	120	98	Eedikhuizen..	85	70
Texel.....	750	750	't Honterland.	14	12	Herpt.....	45	30
Wieringen... (Vlieland)...	450	396	Voorburg....	108	108	Broek.....		
Noord. Eiland.	1,200	1,146	Wassenaar...	160	138	Meenwen....	149	108
Edam c. s....	715	590	Voorschoten..	78	78	Veen.....	78	70
Monnikendam.	305	305	Katwijk a/R..	85	62	Heesbeen....	36	18
(Purmerend)..			Katwijk a/Z..	138	112	Vlijmen....	150	150
Purmerland..			Oostgeest....	40	40	Drongelen...	46	46
Lantsmeer...			Sassenheim..	63	21	(Aalburg)...		
Zuiderwoude.			Noordwijkerh.	95	75	Engelen....	113	100
Zonderdorp..	625	625	Warmond....	60	60	Genderen...	48	31
Schellinkw... H. Jacobsw...			Leiderdorp...	46	46	Douveren...}	33	23
Broek.....			Koudekerk...}	46	46	L. v. Heusden.	1,463	1,148
Ransdorp....			Arleveen...}	105	80	Gorcum.....	800	650
Oosthuizen... (Alkemade)...			Zonderdorp..			(Asperen)...		
Marken.....	50	50	Schellinkw...}	38	38	(Heukelom)..		
Waterland....	1,776	1,651	Broek.....			Arkel.....	76	58
Naarden.....	500	300	Aire.....	44	34	(Schelluinen)..		
(Weesp c. s.)			Sevenhoven..	29	16	Nieuwland...}	32	26
Muiden.....	124	108	Cudelstaert..	27	20	Hoornaer...}	60	33
Muiderberg..	42	32	(Calslae)....			Hoog Blokl...}	55	45
Huizen.....	100	74	(Nieuwkoop)..			Leerbroek...}	70	50
Laren.....	60	50	Soeterwoude..	100	70	Middelcoop...}	74	58
Blaricum....	65	45	Soetermeer...}	31	31	Oosterwijk...}		
Hilversum... (Bussum)....	100	74	Segwaert....	85	60	L. v. Arkel...	1,167	920
Gooiland....	991	683	Nieuwveen...}	28	18	Schiedam....	574	465
Diemen.....	100	80	Hazerswoude..	120	100	Overschie...}	85	65
Amstelveen..	160	80	Benthuizen...}	50	25	Beukelsdijk..}	19	16
Ouderkerk...	88	64	(Hoogeveen)..			Schiebroek...}	22	22
Loenen.....	28	11	Waddinxveen.	69	46	Hillegersberg.	80	80
Loosdrecht...	250	118	Alphen.....	73	73	Kralingen...}	28	28
Teecoop.....	14	14	Zwammerdam..}	86	51	Zevenhuizen..}	104	34
Mijnen.....	16	10	Reewijk.....}			Nieuwerkerk.	60	60
Amstelland...	656	377	Tempel.....	15	5	Capelle.....	70	60
Woerden.....	320	265	Sluipwijk....	20	9	Moerdrecht...}	52	36
Bodegraven...	222	133	Noordwijk...}	370	290	(Matenesse)..}		
Waarder.....	41	31	Lisse.....	80	50	(Schoenreloo).		
Lijnschoten..	40	27	Hillegom....	66	60	Schieland....	1,094	866
			Voorhout....	40	37	Vlaardingen..	190	44
			(Rijnsburg)...			's Gravesande.	141	125
			Capelle.....			Zand Amb....	73	63
			Moerdrecht...}					
			(Hoogmade)..}					
			Rijnland....	3,207	2,440			
			Schoonhoven.	650	450			
			Haastrecht...	84	74			
			Heeraartsberg	28	28			
			Stolwijk.....	48	40			

Bijlage X. Vervolg.

Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Gemeenten.	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.
H. v. Delft . . .	80	74	Vrijenban . . .	29	21	(Delft)		
Maasland	250	250	(Abtsrecht) . .			Haarlem	2,526	2 426
Berkel	117	108	Dorp	12	12	Amsterdam . .	1,869	1,919
Pijnakker	95	90	Blijswijk	61	54	Gouda	2,800	1,650
Ketel	46	40	(Schevening) .			(Dort)		
't Wout	23	23	(Eikenduin) . .			's Hage	1,348	1,348
Hodenpijl			(Nieuwveen) . .			Rotterdam . . .	1,275	972
Vlaarding. A. (Zoutev.)	50	50	Delfland	1,176	962	Hoorn	1,581	764
Ruiven	9	8	(Leiden)			De 10 grootste steden	11,399	9,079

Bijlage X. VERZAMELSTAAT.

Districten (alleen die gemeenten, waarvan de opgaven volledig zijn, inbegrepen.)	Aantal woningen in 1477.	Aantal woningen in 1494.	Aantal woningen in 1514.
Kennemerland	3,462	2,861	3,006
Westfriesland	5,245	4,345	4,775
Noordelijke Eilanden	1,200	1,146	1,018
Waterland	1,776	1,651	2,239
Gooiland	991	683	949
Amstelland	656	377	507
Land van Woerden	1,206	774	824
Rijnland	3,207	2,440	2,976
Land van Schoonhoven	1,070	838	840
Land van Heusden	1,463	1,148	1,041
Land van Arkel	1,167	920	1,025
Schieland	1,094	866	1,037
Delfland	1,176	962	1,239
Haarl., Amsterd., Gouda, 's Hage, Rotterd. Hoorn.	11,399	9,079	10,393
Totaal	35,112	28,090	31,869

Bijlage XI.

BEVOLKINGSDICHTHEID TEN PLATTEN LANDE VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514.

Districten.	Netto-oppervlakte Mg.	Na aftrek der steden en 's Hage, blijven			
		Woningen.		Communicanten.	
		Absolunt.	per 100 Mg.	Absolunt.	per 100 Mg.
1. Moerkant	2,435	862	35	3,234	133
2. Waterland	6,423	1,243	19	4,695	73
3. Noordel. Eilanden	6,491	1,222	19	4,090	63
4. Kennemerland	25,545	3,613	14	13,420	51
5. Gooiland	3,870	485	13	2,293	59
6. Westfriesland	34,131	4,509	13	18,221	54
7. Krimpenerwaard	5,812	523	9	2,173	37
8. Land van Heusden	8,201	742	9	2,970	36
9. Amstelland	6,602	507	8	2,080	32
10. Zuidelijke Eilanden	7,351	526	7	1,857	25
11. Delfland	18,599	1,364	7	5,472	29
12. Alblasserwaard	15,027	904	6	3,882	26
13. Rijnland	56,094	3,391	6	13,138	24
14. Land van Schoonhoven	6,282	380	6	1,366	22
15. Schieland	11,709	580	5	2,182	19
16. Land van Woerden	7,100	232	3	1,664	23
17. Land van Arkel	8,981	285	3	1,300	14
Totaal	230,653	21,368	9	84,037	37

Bijlage XII.

BEMANNING DER KOOPVAARDIJ- EN VISSCHERSVLOOT.

De *Informatie van 1514* noemt de volgende plaatsen, waar de bevolking haar brood ten deele als matroos verdiende, (natuurlijk behalve de *kustdorpen*, die van niets anders leefden): Berghen, Camp, Groede, Sparendam, Oostzaan, Assendelft, Wormer en Jisp, Westzaan (200 man), Katwoude, Nek (*Kennemerland*); Oudendijk, Zwaag, Hauwert, Scherwoude, Avenhorn, Berkhout, Nibbixwoude, Beetsch, Woggenom, Grootebroek c. s., Schellinchout, Wijdenes, Opmeer (3 of 4 man), Opdam, Hem, Veenhuizen, Westwoude, Oosterblokker, Westerblokker, Binnewijzen, Koedijk, St. Pancras (67 man), Ouddorp (5 of 6 man), Graft, Schermer N. E. (100 man), Ursem (de helft van 't dorp), Nieuwdorperkogge, Texel (500 man cf. ook p. 150), Callantsoog, (*Westfriesland*); Edam c. s., Purmerland en Ipendam, Lantsmeer, Zuiderwoude, Zonderdorp, Schellinckwoude, Broek, Ransdorp, Oosthuizen, Marken (*Waterland*); Voorschoten, Noordwijkerhout, Noordwijk (*Rijnland*); Schiedam (200 man), Capelle (*Schieland*).

Te Ransdorp was de geheele mannelijke bevolking zóózeer door de zeevaart in beslag genomen, dat de veeteelt geheel aan de vrouwelijke helft moest worden overgelaten (zoo nog in 1620, zie *Brieven van Lionello en Suriano* p. 410).

De *Enquete van 1494* noemt de volgende plaatsen, waarvan de bewoners hun contingent leverden tot de bemanning der handels- en visschersvloot: Oudendijk, Beetsch, Schaerdm, Zwaag, Scharwoude, Grosthuizen, Berkhout, Hoorn, Hem, Veenhuizen, Wijdenes, Ursem, Oterleek, Koedijk, Ouddorp, Schermer (de 5 laatste tellen onder elkander 5 of 6 matrozen), Langedijk, (*Westfriesland*).

O. Niedorp, N. Niedorp, Winkel hadden vroeger ook vele mannen uit hun dorp op zee. Zeelieden stelt ook:

Wieringen; Schoorl, Ackersloot, Bergen, Catwoude, Wormer, Oostzaan, Zaandam (*Kennemerland*); Monnikendam, Lantsmeer, Zuiderwoude, Zonderdorp, Schellinckwoude, Ransdorp, Broek, Marken, Edam, Waarder, Middellie, Kwadijk, Oosthuizen (*Waterland*); Noordwijkerhout (*Rijnland*); Vlaardingen (*Delfland*). De bewoners der laatste plaats dienen vooral op de *Zeevosche* visschersvloot. Op p. 98 (Ouderkerk) leze men: „dat zij hem generen met vogelen, visschen, niet ten harinck ofte tijharinck, mer visschen alleen post, brasim, palinck etc.”

Bijlage XIII.

BRUIKWEER DER „INBUREN” VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514.

Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruikweeer der „inburen.” Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruikweeer der „inburen.” Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruikweeer der „inburen.” Mg.
Wijk	419	105	Aalsmeer	1,500	1,400	Benninckbr . .	634	442
Tetterode	550	437	Oostzaan	1,320	1,220	Opmeer	500	400
Velzen	1,195	797	Assendelft . . .	1,313	1,270	Opdam	800	800
Heemskerk	951	714	Wormer	1,000	920	Hem	800	700
Castricom	1,017	822	Wimmemum . . .	214	107	Veenhuizen . . .	880	586
Lymmen	†) 650	650	Westzaan	1,850	1,650	Hoogwoude . . .	1,675	1,529
Uytgeest	1,752	1,065	Spaarwoude . . .	600	382	Westwoude . . .	800	400
Ackersloot	900	450	Catwoude	500	260	Oosterblokker . .	600	588
Heiloo	1,250	625	Nek	100	80	Westerblokk . .	686	343
Berghen	925	249	Kennemerland . .	23,097	16,625	Binnewijzen . .	216	204
Groede	200	25				Koedijk	110	72
Schoten	116	86	Hauwert	500	390	St. Pancras . . .	41	41
Heemstede	838	438	Scherwoude	120	120	Ouddorp	176	90
Sparendam	†) 64	60	Grootebroek . . .	920	690	Oterleek	200	193
Sloten	2,400	2,000	Bovenkerspel . .	750	500	Ursem	†) 680	680
Vrijambacht	416	384	Luttekebroek . . .	659	438	Langedijk	708	354
Hofambacht	225	75	Widen en Leek . .	657	438	Schagen	1,310	1,160
Haarlemmerl	832	354	Sybekerspel . . .	672	448	Berningerh . . .	800	800

Bijlage XIII. Vervolg.

Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruik- weer der "in- buren." Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruik- weer der "in- buren." Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruik- weer der "in- buren." Mg.
N. Nierop...	*) 1,277	1,277	Katwijk	†) 568	568	Gouderak	800	740
O. Nierop	*) 485	485	Oostgeest	1,410	563	L. v. Schoonh.	6,252	4,845
Winkel	663	663	Sassenheim	700	350	Arkel	672	565
St. Maarten	690	490	Warmond	1,288	1,020	Schelluinen	304	160
Callantsoog	200	200	Leiderdorp	1,460	600	Nieuweland	1,040	260
Oudkerspel	440	440	Koudekerk	†) 926	926	Hoornaer	*) 519	519
Warmenh	*) 466	466	Aarlanderv.	3,050	2,737	Hoog. Blokl.	727	350
Haringkarsp.	*) 269	269	Alkemade	†) 2,550	2,025	Leerbroek	770	385
Petten	60	48	Sevenhoven	1,224	720	Middelcoop	499	459
Westfriesland	20,444	16,744	Soeterwoude	5,280	1,760	Oosterwijk	1,000	850
Purmerend	266	194	Soetermeer	1,180	750	Land v. Arkel	5,531	3,548
Purmerland	1,200	800	Segwaert	553	450	Wijk	800	500
Zuiderwoude	†) 965	965	Nieuveen	†) 450	450	Eethen	900	450
Zonderdorp	300	300	Hazerswoude	†) 3,270	3,270	Broek	340	238
Schellinckw.	234	300	Benthuizen	†) 378	378	Drongelen	*) 220	220
Broek	200	200	Waddinxveen	1,050	388	Aalburg	300	286
Oosthuizen	800	200	Alphen	2,400	1,450	L. v. Heusden	2,560	1,694
Marken	200	532	Zwammerdam	2,000	500	Alblas	†) 1,072	1,072
Waterland	4,165	3,425	Reewijk	681	531	Alblasserdam	†) 450	450
Muiden	875	200	Tempel	119	76	Bleskensgrave	848	748
Muiderberg	†) 75	66	Sluipwijk	800	250	N. Lekkerl.	†) 983	983
Hilversum	120	120	Hillegom	461	225	Papendrecht	*) 700	700
Gooiland	1,070	886	Voorhout	1,036	724	Wijngaerden	*) 600	600
Wieringen	2,400	2,400	Rijnsburg	200	100	Hardinxveld	*) 790	700
Diemen	1,152	1,152	Boscoop	551	200	Peursum	*) 384	384
Amstelveen	2,200	1,100	Hoogmade	200	200	Slingeland	*) 250	250
Ouderkerk	1,600	1,400	Rijnland	44,961	30,382	Alblasserw.	6,077	5,887
Loenen	500	350	Haag c. s.	1,950	1,650	Lekkerkerk	*) 1,200	1,200
Loosdrecht	350	350	's Gravesande	20	15	Krimpen a/L.	118	112
Teecoop	450	432	Zandambacht	1,000	462	Krimpen a/IJ.	500	400
Mijnen	350	254	Hof v. Delft	1,433	900	Kralingerp.	54	54
Amstelland	6,602	5,038	Maasland	2,800	2,600	Ouderkerk	1,000	1,000
Woerden	*) 1,951	1,951	Berkel	†) 1,350	1,350	Stolwijk	†) 1,300	1,300
Bodegraven	2,000	2,000	Pijnacker	1,700	1,400	Berkou	†) 240	240
Waarder	1,150	738	Ketel	1,440	940	Krimpenerw.	4,412	4,306
Lynschoten	1,100	500	Wout	500	262	Ouderschie	1,900	1,335
Indijk	259	137	Hodenpijl	484	324	Beukelsdijk	379	96
Eckendorp	640	280	Vlaard. Amb.	1,800	1,500	Hillegersberg	3,870	3,387
L. v. Woerden	7,100	5,606	Zouteveen	700	640	Kralingen	1,400	1,050
Lier	700	512	Ruyven	95	84	Zevenhuizen	3,100	2,850
Naaldwijk	900	886	Vrijenban	1,800	366	Nieuwerkerk	1,050	997
Monster	1,850	1,634	Abtsrecht	300	240	Capelle	1,050	1,050
Wateringen	1,080	880	Dorp	507	166	Matenese	150	14
Rijswijk	2,600	1,800	Bleiswijk	1,050	1,043	Schoenreloo	250	17
Honderdland	100	99	Delfland	18,929	13,942	Schieland	13,149	10,796
Voorburg	600	500	Haastrecht	1,360	1,160	Drummelen	150	150
Wassenaar	2,180	1,848	Heeraartsberg	1,042	583	Sprange	320	300
Voorschoten	1,166	583	Stolwijk	950	925	Moerkant	470	450
			Vlist	700	577			
			Bonrepas	300	100			
			Liesveld	800	660			
			Ammers	300	100			

Bijlage XIII. VERZAMELSTAAT.

Dorpen.	Grootte. Mg.	In bruik- weer der "inburen." Mg.	Districten.	Grootte. Mg.	In bruikweer der "inburen." Mg.	%.
Puttershoek	†) 140	123	Kennemerland	23,097	16,625	71
Maasdam	150	90	Westfriesland	20,444	16,744	82
Mijnsheerenland	1,000	757	Waterland	4,165	3,425	81
Heinoord	†) 315	304	Gooiland	1,070	886	85
Heer Jansdam	261	201	Wieringen	2,400	2,400	100
Linde	†) 255	204	Amstelland	6,602	5,038	76
Heer Oudelans Ambacht	346	132	Land van Woerden	7,100	5,606	78
Schobbelans Ambacht	173	114	Rijnland	44,961	30,382	67
Kijfhoek	350	75	Delfland	18,929	13,942	73
Hendrik Idoambacht	346	173	Land van Schoonhoven	6,252	4,845	76
Rijsoorde	346	173	Land van Arkel	5,531	3,548	64
Adr. Pzn. Ambacht	346	196	Land van Heusden	2,560	1,694	65
IJselmonde	700	675	Alblasserwaard	6,077	5,887	96
Barendrecht	679	362	Krimpenerwaard	4,412	4,306	98
Hoeksche Waard en IJselm.	5,407	3,579	Schieland	13,149	10,796	82
			Moerkant	470	450	95
			Hoeksche W. en IJselm.	5,407	3,579	66
			Totaal	172,626	129,653	75

Bijlage XIV.

EIGENWEER DER "INBUREN."

Dorpen.	Grootte. Mg.	Eigen- dom der "in- buren." Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	Eigen- dom der "in- buren." Mg.	Dorpen.	Grootte. Mg.	Eigen- dom der "in- buren." Mg.
Beverwijk	23	3	Wormer	1,000	434	Benninkbroek	634	284
Wijk	419	68	Wimmenum	214	48	Spanbroek	1,070	620
Tetterode	550	18	Westzaan	1,850	600	Opmeer	500	276
Velzen 1)	1,195	87	Spaarwoude	600	150	Opdam	800	550
Heemskerk 1)	951	45	Catwoude	500	75	Hem	800	383
Castricom	1,017	122	Neck	100	50	Veenhuizen	880	314
Lymmen	650	120	Egmond	280	70	Hoogwoude	1,675	931
Uytgeest	1,752	185	Kennemerland	25,913	6,445	Abbekerkerk	490	221
Ackersloot	900	95	Alkmaar	647	269	Lambertshage	58	34
Heiloo	1,250	70	Oudendijk	811	622	Midwoude	350	219
Berghen	925	47	Zwaag	714	159	Twisk	440	183
Schoorl	900	400	Hauwert	500	452	Westwoude	800	107
Groede	200	18	Scherwoude	120	105	Oosterblokker	600	200
Schoten	325	50	Avenhorn	100	80	Westerblokk	686	165
Heemstede	838	46	Nibbixwoude	390	150	Binnewijzen	216	127
Sparendam	64	11	Medemblik c.s.	1,850	1,387	Koedijk	110	30
Sloten	2,400	806	Grootebroek	920	645	St. Pancras	41	6
Vrij Amb.	416	140	Bovenkarspel	750	500	Ouddorp	176	25
Hofambacht	225	31	Lutkebroek	659	248	Otterleek	200	32
Haarlemmerl.	832	27	Hoogekerspel	940	600	Graft	700	140
Nieuwerkerk	1,400	350	Schellinckhout	†) 650	307	Schermer	540	105
Aalsmeer	1,500	1,100	Widenesse	600	296	Urssem	680	116
Zandvoort	4	3	Leek	57	40	N. Schaarw.	300	213
Oostzaan	1,320	900	Sybekarspel	672	347	Z. Schaarw.	250	182
Assendelft	1,313	276				Broek	158	126

1) De "welboren luiden" inbegrepen.

Bijlage XIV. Vervolg.

Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."	Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."	Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."
	Mg.	Mg.		Mg.	Mg.		Mg.	Mg.
Schagen	1,310	896	Lier 2)	700	10	Wout	500	15
Berningerh	800	300	Naaldwijk	900	60	Hodenpijl	484	10
N. Nierop	1,277	441	Monster	1,850	75	Zouteveen	700	36
O. Nierop	485	179	Rijswijk	2,600	20	Ruyven	95	18
Winkel	663	299	Honderd. 3)	100	1	Vrijenban	1,800	48
Nieuweland	690	250	Voorburg	600	0	Abtsrecht	300	35
Callantsoog	200	175	Wassenaar	2,180	65	Dorp	507	10
Oudkerspel	440	428	Voorschoten	1,748	25	Bleiswijk	1,050	1,043
Backom	326	80	Katwijk	568	23	Delfland	15,479	2,974
Warmenh	466	333	Oostgeest	1,410	25			
Haringkersp	269	200	Sassenheim	700	10	Haastrecht	1,312	314
Petten	60	48	Noordwijkerh	1,000	26	's Heeraartsb	800	400
Westfriesland	30,520	15,425	Warmond	1,288	70	Stolwijk	968	300
			Leiderdorp	1,460	22	Vlist	700	133
			Koudekerk	926	40	Bonrepas	300	48
Texel 1)	3,150	3,150	Aarlanderv	3,550	300	Liesvelt	800	532
Wieringen 1)	2,400	2,400	Heer Jacobszw	1,900	1,200	Ammers	300	34
Noordel. Eil.	5,550	5,550	Alkemade	2,550	1,700	Gouderak	800	500
			Aire	1,900	1,900			
Purmerend	266	170	Zevenhoven	1,224	0	L. v. Schoonh	5,980	2,261
Purmerland	800	400	Cudelstaert	100	0			
Zuiderwoude	918	410	Calslae	300	300	Gorcum	950	672
Schellinkw	234	228	Nieucoop	800	532	Arkel	672	140
Ransdorp	332	266	Soetermeer	1,180	750	Schelluinen	304	100
Oosthuizen	800	400	Zegwaert	553	300	Nieuweland	1,040	130
Marken	200	100	Nieuwveen	450	450	Hoornaer	519	184
Waterland	3,550	1,974	Hazersw	3,270	2,200	Hoog Blokl	727	224
			Benthuyzen	378	204	Leerbreek	770	100
Weesp c.s.	2,800	987	Waddinxv. *)	2,100	2,100	Middelcoop	499	186
Muiden	875	142	Zwammerd	2,000	50	Oosterwijk	1,000	184
Muiderberg	75	65	Reewijk	681	300	Asperen	1,200	500
Hilversum	120	120	Tempel	119	76	Land v. Arkel	7,681	2,420
Gooiland	3,870	1,314	Sluipwijk	800	0			
			Noordwijk	1,249	182	Baartwijk	288	199
Amstelveen	2,200	660	Lisse	932	80	Wijk	900	500
Ouderkerk	1,600	200	Hillegom	461	225	Oud-Heusden	1,000	350
Loenen	500	1	Voorhout	1,036	60	Eedikhuyzen	448	215
Loosdrecht	350	335	Rijnsburg	200	10	Herpt	530	90
Teecoop	450	50	Boscoop	551	472	Eethen	900	500
Mynen	350	13	Hoogmade	200	0	Broek	340	220
Amstelland	5,450	1,259	Rijnland	46,514	13,863	Meeuwen	640	213
						Veen	500	257
Woerden	1,951	220	Haag etc	650	100	Heesbeen	340	43
Bodegraven	2,000	100	Eikenduinen	1,000	130	Vlijmen	592	544
Waarder	1,150	200	's Gravesande	20	0	Drongelen	220	140
Lynschoten	1,100	40	Zandamb	1,000	3	Aalburg	300	131
Indijk	259	0	H. v. Delft	1,433	510	Genderen	513	228
Eekendorp	640	16	Maasland	2,800	150	Douveren	340	209
L. v. Woerden	7,100	576	Pynaker	1,700	770	L. v. Heusden	7,851	3,839
			Ketel	1,440	96			

1) Met inbegrip van eenige geestelijke goederen.

2) Exclusief erfpacht.

3) Inclusief erfpacht.

Bijlage XIV. Vervolg.

Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."	Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."	Dorpen.	Grootte.	Eigen- dom der "in- buren."
	Mg.	Mg.		Mg.	Mg.		Mg.	Mg.
Sliedrecht	1,200	900	Bergambacht	1,400	1,300	Geertruidenb	500	400
Alblas	1,072	640	Lekkerkerk	1,200	950	Drummelen	150	132
Alblasserdam	450	323	Krimpen a/L	118	58	Besoyen	525	321
Bleskensgr	848	378	Krimpen a/IJ	500	235	Sprange	320	300
Molenaarsgr	750	476	Kralingpold	54	26	Dussen	800	150
Giessendam	881	508	Ouderkerk	1,000	700	Moerkant	2,295	1,303
Giess. Ouderk	1,010	422	Stolwijk	1,300	1,099			
Streefkerk	1,300	868	Berckou	240	240	Puttershoek	140	0
Nieuwlekerl	983	708	Krimpenerw	5,812	4,608	Maasdam	150	5
Brandwijk	900	435				Mijnsheerenl	1,000	15
Papendrecht	794	612	Beukelsdijk	379	6	Heinenoord	315	20
Wijngaerden	600	299	Schiebroek	720	360	H. Jansdam	261	25
Hofwegen	150	75	Hillegersberg	3,870	1,600	Linde	255	25
Hardinxveld	790	415	Kralingen	1,400	543	H. Oudel.amb	346	0
Giess. N. kerk	750	385	Sevenhuizen	3,100	2,850	Schobbel.amb	173	10
Peursum	384	272	Nieuwerkerk	1,050	300	Kijfhoek	350	8
Slingeland	250	171	Capelle	1,050	40	Hend. Ido-A	346	0
Ottoland	516	258	Moerdrecht	840	310	Rijsoorde	346	25
Laag Blokl	332	162	Matenesse	150	0	Ad. Pz. amb	346	35
Goudriaan	850	481	Schoenrelo	250	0	Ridderkerk	1,725	50
Alblasserwaard	14,810	8,788	Schieland	12,809	6,009	IJselmonde	700	100
						Barendrecht	679	4
						H. W. en IJselm	7,132	322

Bijlage XIV. VERZAMELSTAAT.

Districten.	Grootte. Mg.	Eigendom der "inburen."	
		Mg.	%.
1. Noord-Hollandsche Eilanden 1)	5,550	5,550	100
2. Krimpenerwaard	5,812	4,608	79
3. Alblasserwaard	14,810	8,788	59
4. Moerkant	2,295	1,303	56
5. Waterland 2)	3,550	1,974	54
6. Westvriesland	30,520	15,425	51
7. Land van Heusden	7,851	3,839	48
8. Schieland	12,809	6,009	46
9. Land van Schoonhoven	5,980	2,261	37
10. Gooiland	3,870	1,314	33
11. Land van Arkel	7,681	2,420	31
12. Rijnland	46,514	13,863	29
13. Kennemerland	25,913	6,445	25
14. Amstelland	5,450	1,259	22
15. Delfland	15,479	2,974	19
16. Land van Woerden	7,100	576	8
17. Hoeksche Waard en IJselmonde	7,132	322	4
Geheel gebied der Informatie	208,316	78,930	38

1) Met inbegrip van eenige geestelijke goederen.

2) Volgens de Enquete van 1494 hadden de inburen der 6 dorpen van Waterland — Lantsmeer, Zuiderwoude, Zonderdorp, Broek, Schellinkwoude — in 1494 minstens 50% van het daar binnen gelegen gebied in eigendom.

Bijlage XV.

EIGENWEER EN BRUIKWEER DER "INBUREN."

Districten (alleen die dorpen inbegrepen waarvan zoowel de eigenweer als de bruikweer der "inburen" bekend zijn).	Grootte. Mg.	Bruikweer. Mg.	Eigenweer. Mg.	Verhouding van eigenweer tot bruikweer %.
1. Noord-Hollandsche Eilanden	2,400	2,400	2,400	100
2. Moerkant	470	450	432	96
3. Gooiland	1,070	386	327	85
4. Land van Heusden	1,760	1,194	991	83
5. Krimpenerwaard	4,412	4,306	3,308	77
6. Waterland	2,418	2,078	1,308	63
7. Alblasserwaard	5,377	5,187	3,206	62
8. Land van Schoonhoven	2,900	2,177	1,247	57
9. Schieland	11,249	9,461	5,339	56
10. Westfriesland	20,444	16,744	9,008	54
11. Land van Arkel	5,531	3,548	1,248	35
12. Kennemerland	23,097	16,625	5,572	34
13. Amstelland	5,450	3,886	1,259	32
14. Delfland	13,829	9,442	2,744	29
15. Rijnland	30,935	22,584	6,418	28
16. Land van Woerden	7,100	5,606	576	10
17. Zuid-Hollandsche Eilanden	5,407	3,579	272	8
Totaal	143,849	109,653	45,655	42

Bijlage XVI.

EIGENDOM DER INBUREN VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514 EN DE ENQUESTE VAN 1494.

Dorpen.	Aantal mergen in 't eigendom der "inburen"			Dorpen.	Aantal mergen in 't eigendom der "inburen"		
	in 1477.	in 1494.	in 1514.		in 1477.	in 1494.	in 1514.
Opmeer		334	276	Baartwijk	240	160	199
Opdam		600	550	Genderen	336	256	228
Berningerhorn	750	50	300	Aalburg	192	176	131
Schagen	1,311	986	896	Wijk	500	400	500
Heiloo		156	70	Arkel		60	140
Westzaan		617	600	Oosterwijk	462	199	184
Loenen		11	1	Schelluinen		95	100
Sassenheim	386	46	10	Hoornaer	200	100	184
Hazerswoude		1,600	2,200	Hoog Blokland	300	100	224
Benthuizen		14	204	Nieuwland	350	133	130
Hoogeveen		70		Overschie		50	
Sluipwijk		0	0	Benkelsdijk	13	0	6
Lier		25	10	Hillegersberg	4,000	1,700	1,600
Voorburg		0	0	Capelle	1,050	60	40
Naaldwijk		40	60	Hof v. Delft		400	510
Rijswijk	150	50	20	's Gravesande		40	25
Honderdland	25	0	1	Zand Amb.			3
Zwammerd. en Reew.		0	350	't Wout			
Lynschoten		18	40	Hodenpijl		0	25
Waarder	300	60	200				
Gouderak		580	500	Zie nog Enquete p.			
Vlist	300	150	181	35, 49, 162, 199,			
Herpt		0	90	201, 208.			

Bijlage XVII.

FEODALE HEFFINGEN VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514.

- De Graaf van Egmond heft bieraccijns te *Huisduinen* en *Oudkerspel* (1 blank per vat), te *Warmenhuizen* (9 duiten per vat), te *Haringkerspel* (5 duiten per vat), te *Egmond-Binnen* (25 st. per 6 ton), te *Egmond aan Zee* (20 st. per 6 ton); heft wijnaccijns te *Egmond aan Zee* en te *Egmond Binnen* (de 15de kan); ontvangt bed en subventiën te *Egmond aan Zee* (f 308), te *Egmond Binnen*, te *Spanbroek* (jaarl. f 25), te *Oudkerspel*, te *Haringkerspel*; ontvangt renten te *Hoogwoude* (f 231, overgedragen aan den heer van Hoogwoude), te *Huisduinen* (f 56), te *Berkel* (f 250, overgedragen aan een klooster te IJsselstein). heft eene "turfsmaat" te *Berkel* (1 groot van iedere roede turf, die men delft, bedragende f 90 'sjaars. Men dolf derhalve 'sjaars 3,600 roeden).
- Heer van Wassenaar heft te *Wimmenum* voor cijns en herfstbede ± f 3,40. " " *Wassenaar* eene bede bij zijne huldiging f 104. " " *Leiderdorp* " " voor zijn losgeld (f 102). " " *Woerden* " " " " (f 300).
- Ambachtsvrouw van Heiloo heft aldaar een bieraccijns van 1 groot per vat (opbrengst f 3, dus consumptie 120 vaten).
- Heer van Brederode heft bieraccijns te *Schoorl* (½ st. van 't vat). " opslag te *Berghen* (1 groot van iederen opslag van bier; de quantiteit is onverschillig). " graatuiteiten, bed en schotte *Tetrode* (f 100), te *Schoorl* (f 50), te *Vrij Ambachten* (f 9). ontvangt zekere hoeveelheid visch te *Zandvoort* (jaarlijks verpacht voor ± f 48).
- Heer van Heemstede heft een rente van f 72 te *Oosthuizen* (overgedragen aan anderen).
- Ambachtsheer te Lier heft grondrenten.
- De Heer van Zevenbergen heft f 40 als schot te Nieuwcoop.
- De Heer van 's Heeraartsberg heft aldaar een bieraccijns (1 duit per vat).
- De Heer van Liesvelt heft aldaar een bieraccijns (1 braspenning per vat).
- De Heer van Heukelom heft aldaar een bieraccijns (14 st. van 6 ton bier, dat van over zee is vrij) en een wijnaccijns (5 st. per aam). De opbrengst is f 40.
- De Heer van Heusden heft een bieraccijns (gruitgeld) te *Baartwijk*, *Wijk*, *Eedikhuizen*, *Herpt*, *Broek*, *Veen*, *Aalburg*, *Douveren* (1 blank per vat).
- Heer van Meeuwen heft een bieraccijns te *Eethen*, *Meeuwen* (3 groten per ton), *Drongelen* (1 blank per vat).
- Heer van Schiebroek heft aldaar een rente van f 51.
- Jan van Werdenburg heft tienden te Eethen.
- Heer van Nassau heft te *Drummelen* een bieraccijns (1 groot per vat), item te *Hooge Zwaluwe* (1 st. van 't vat).

Bijlage XVII. Vervolg.

Het schijnt (zie p. 164), dat deze bieraccijnsen in plaats waren gekomen van oudere heerlijke rechten der ambachtsheeren.

16. *Heer van Bleskensgraaf*
heft *aldaar* een bieraccijns (1 duit per vat).
17. *Heer van Giessendam*
heft *aldaar* een bieraccijns (1 duit per vat).
18. *De Vrouwe van Assendelft*
heft een bieraccijns te *Streefkerk* (1 duit per vat).
19. *De Heer van Papendrecht*
heft *aldaar* een bieraccijns (5 duiten per vat).
20. *De Heer van Hardinxveld*
heft *aldaar* een bieraccijns ($\frac{1}{2}$ braspenning per vat.)
21. *De Heer van Giessen Nieuwerkerk*
heft *aldaar* een bieraccijns ($\frac{1}{2}$ braspenning per vat.)
22. *De Heer van Hofwegen*
heft *aldaar* een bieraccijns (5 duit per vat).
23. *De Heer van Peursum*
heft *aldaar* een bieraccijns ($\frac{1}{2}$ brasp. per vat).
item een accijns van bijenzwermen ($\frac{1}{2}$ brasp. per zwerm.)
24. *De Heer van Slingeland*
heft *aldaar* een bieraccijns ($\frac{1}{2}$ brasp. per vat).
25. *De Heer van Ottoland*
heft *aldaar* een bieraccijns ($\frac{1}{2}$ brasp. per vat).
26. *De Heer van LaagBlokland*
heft *aldaar* een bieraccijns (5 duiten per vat).
27. *De Heer van Lekkerkerk en Krimpen aan de Lek.*
heft *aldaar* een bieraccijns (1 duit per vat).
Informatie v. 1565 (achter de Enquete p. 301):
28. *Heer van Melissant*
heft *aldaar* een bieraccijns (1 st. per vat, brengt op f 10).

Bijlage XVIII.

GRONDEIGENDOM DER POORTERS.

A. Enquete van 1494.

P. 349.	Poorters van	<i>Haarlem</i>	hebben grond te	<i>Beets, Groede etc.</i>
P. 3.	"	"	<i>Amsterdam</i>	hebben grond te <i>Beets, etc.</i>
P. 49.	"	"	<i>Alkmaar</i>	" " <i>Groede etc.</i>
P. 164 vg., 233.	"	"	<i>Delft</i>	" " <i>Rijswijk, Hillegersberg etc.</i>
P. 233.	"	"	<i>Rotterdam</i>	" " <i>Hillegersberg etc.</i>
P. 214.	"	"	<i>Dordrecht</i>	" " <i>Arkel etc.</i>
P. 214.	"	"	<i>Gorcum</i>	" " <i>Arkel etc.</i>
P. 189.	"	"	<i>Schoonhoven</i>	" " omtrent <i>Schoonhoven</i> en in 't <i>Sticht</i> .
P. 179.	De <i>Goudsche</i>	poorters	trokken om den slechten tijd	weinig vruchten van hun landerijen.

Ongetwijfeld moet men bij het bovenstaande in acht houden, dat er onder deze poorters ook *landpoorters* waren, die dus de rechten van stedelingen hadden, zonder stedeling te zijn.
Zij kwamen echter betrekkelijk weinig voor. In de *Enquete* worden zij niet anders vermeld dan te *Hillegom, Waddinxveen Beukelsdijk* en *Moordrecht*. Zie nog p. 198 en 204 yg. en *Informatie* p. 47.

Bijlage XVIII. Vervolg.

B. Informatie van 1514.

Poorters van Dordrecht.	Poorters van Haarlem.	Poorters van Delft.	Poorters van Leiden.	Poorters van Gouda.	Poorters van Amsterdam.
Hebben landerijen in de navolgende dorpen:					
's Heeraartsberg. Sliedrecht. Giessen Ouderkerk. Giessendam. Brandwijk. Papendrecht. Wijngaerden. Hardinxveld. Puttershoek. Maasdam. Mijnsheerenland. etc.	Berghen. Schoorl. Groede. Schoten. Aalsmeer. Assendelft. Zwaag. Widenesse. Spanbroek. Opmeer. Abbekerk. Lambertshage. Graft. Urssum. Heer Jacobsw. Lisse. Hillegom. Egmond. etc.	Rijswijk. Sassenheim. Haagambacht. etc.	Schoorl. Assendelft. Avenhorn. Spanbroek. Opmeer. Abbekerk. Twisk. Sassenheim. Alkmade. Heer Jacobsw. etc.	Stolwijk. etc.	Berghen. Schoorl. Schoten. Assendelft. Zwaag. Avenhorn. Nibbixw. Schellinchtout. Widenesse. Spanbroek. Abbekerk. Twisk. Urssum. Muiden. Amstelveen. Ouderkerk. Egmond. etc.

Bijlage XIX.

BRUIKWEER DER VERSCHILLENDE STANDEN VOLGENS DE INFORMATIE VAN 1514.

Dorpen.	In bruikweeer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikweeer van Edelen, poorters of geestelijkheid.	Dorpen.	In bruikweeer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikweeer van Edelen, poorters of geestelijkheid.	Dorpen.	In bruikweeer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikweeer van Edelen, poorters of geestelijkheid.
	Mg.	Mg.		Mg.	Mg.		Mg.	Mg.
Velzen	1,195	0	Callantsoog	200	0	Wateringen	1,080	0
Lymmen	650	0	Oudkerspel	440	0	Wassenaar	1,922	258
Uytgeest	1,749	3	Warmenh *	466	0	Voorschoten	1,166	583
Spendam	60	4	Haringk *	269	0	Katwijk	568	0
Oostzaan	1,316	4	Purmerend	226	40	Oostgeest	990	420
Assendelft	1,313	0	Zuiderw	965	0	Warmond	1,220	68
Wormer	1,000	0	Zonderdorp	300	0	Kouderkerk	926	0
Wimmenum	214	0	Schellinckw	234	0	Aarlanderv	3,050	0
Westzaan	1,850	0	Marken	200	0	Alkmade	2,025	525
Scherwoude	120	0	Muiderberg	66	9	Zoeterwoude	5,280	0
Opmeer *	500	0	Diemen	1,152	0	Segwaert	553	0
Oosterblokk	588	12	Amstelveen	1,100	1,100	Nieuweveen	450	0
St. Pancras	41	0	Ouderkerk	1,400	200	Hazerswoude	3,270	0
Ursem	680	0	Loosdrecht	350	0	Benthuyzen	378	0
Langedijk	708	0	Hilversum	120	0	Alphen	2,400	0
Berningerh	800	0	Woerden *	1,951	0	Zwammerdam	2,000	0
N. Nierop *	1,277	0	Bodegraven	2,000	0	Voorhout	979	57
O. Nierop *	485	0	Lier	700	0	Hoogmade	200	0
Winkel	663	0	Naaldwijk	886	14	Boscoop	551	0
Wieringen	2,400	0	Monster	1,763	87	Zandambacht	931	69

Bijlage XIX. Vervolg.

Dorpen.	In bruikwe- weer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikwe- weer van Edelen, poorters of geeste- lijkheid.	Dorpen.	In bruikwe- weer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikwe- weer van Edelen, poorters of geeste- lijkheid.	Dorpen.	In bruikwe- weer der boeren uit het dorp en uit naburige dorpen.	In bruikwe- weer van Edelen, poorters of geeste- lijkheid.
Maasland . . .	2,752	46	Ouderschie . . .	1,900	0	Berkou	240	0
Berkel	1,350	0	Kralingen . . .	1,100	300	Pietershoek . .	123	17
Pynakker	1,690	10	Capelle	1,050	0	Maasdam	150	0
Ketel	940	500	Drummelen . .	150	0	Mijnsheerenl. .	995	5
Hodenpijl	442	42	Sprange	320	0	Heinenoord . . .	304	11
Vlaard.amb . . .	1,600	200	Alblas	1,072	0	Linde	204	51
Zouteveen . . .	700	0	Alblasserdam .	450	0	H. Oud.lamb . .	321	25
Dorp	486	21	N. Lekkerl . . .	983	0	Schobbel.amb .	137	36
Bleiswijk	1,043	7	Papendrecht . .*)	700	0	Kijfhoek	229	121
Heeraartsb. . . .	733	309	Wijngaerden . .*)	600	0	Rijsoorde	346	0
Vlist	692	8	Peursum*)	384	0	IJselmonde . . .	700	0
Bonrepas	100	200	Slingeland . . .*)	250	0	Barendrecht . .	679	0
Ammers	240	60	Lekkerkerk . . .*)	1,200	0	Totaal	93,349	5,529
Arkel	565	107	Cralingerpold .	54	0		(94½%)	(5½%)
Hoornaer*)	519	0	Ouderkerk . . .	1,000	0			
Drongelen*)	220	0	Stolwijk	1,300	0			

we lasten zal gedekt moe-

De fixeering van het ven is dan in de

gemeente-st

men as

De wet van 26 Juli 1885 (Stbl. n°. 169) tot fixeering van het aandeel der gemeenten in de opbrengst van het Personeel, geeft aanleiding tot een onderzoek omtrent den invloed van dezen maatregel op de financiën der gemeenten. Immers de daaromtrent gemaakte berekeningen, die bij de behandeling der wet te berde zijn gebracht, hebben thans geene waarde meer, daar zij sloegen op het oorspronkelijk ontwerp, 't welk aan de gemeenten een, sedert bij amendement geschrap, equivalent toekende voor door de werking der wet te lijden nadeel. Bij de discussie in de Eerste Kamer over het ontwerp, zooals het wet is geworden, is dan ook niet ontkend, dat aan de gemeenten nadeel, in den vorm, zoo men wil, van winstderving, werd toegebracht. Eene tot dusver jaarlijks klimmende bate is veranderd in een fixum; dat dit eene benadeeling is, behoeft geen betoog.

In hoeverre eene voortdoring der stijging in de opbrengst van het personeel in de eerste jaren te verwachten is, kan natuurlijk niet stellig worden uitgemaakt. Toch hangt daarvan de omvang der benadeeling van de gemeenten af. Bleef het personeel van nu af stationair, de wet van 26 Juli zou niets veranderen; daarentegen is, van al wat het voortaan méér opbrengt dan gemiddeld in de laatste drie jaren, $\frac{4}{5}$ aan de gemeenten ontnomen zonder equivalent. — Nu schijnt het niet gewaagd, te onderstellen dat het personeel, zoolang de grondslagen der heffing onveranderd blijven, minstens in gelijke mate zal blijven stijgen, als gemiddeld in de laatste twintig jaren. De hoofdoorzaken der stijging van het personeel zijn: de toeneming der bevolking en hare concentratie in de steden. Beide deze zaken zijn, niettegenstaande de „malaise” zich sedert 1873 o. a. in sterke en regelde daling van den huwelijkscoëfficiënt openbaart (zie Jaarcijfers 1884 bl. 8), niet noemenswaard verminderd. De bevolkingstoename is zoo goed als niet verzwakt, die der groote steden zeer weinig (zie Jaarc. bl. 4). In